

Azərbaycan
Tərcümə
Mərkəzi

Aydın

www.aydinyol.az

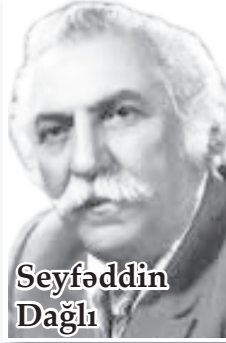
15 aprel 2016-cı il № 10 (69) * Həftəlik ədəbi-ictimai qəzet * Qiyməti 30 qəpik

**Sonuncu
tanqo**

Vəli bəy
Yedigərov

» səhifə 5

**Bahar oğlu...
Novruza
yetişmədi...**

Seyfəddin
Dağlı

» səhifə 7

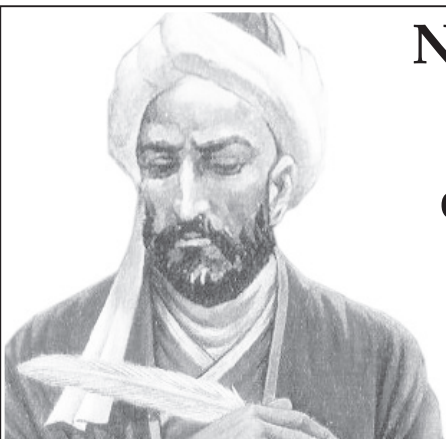
**Vladimir
Varavanın
"Yeni gün"
hekayəsi**

» səhifə 13

Cümhuriyyət dövrünün kinematografi

» səhifə 10

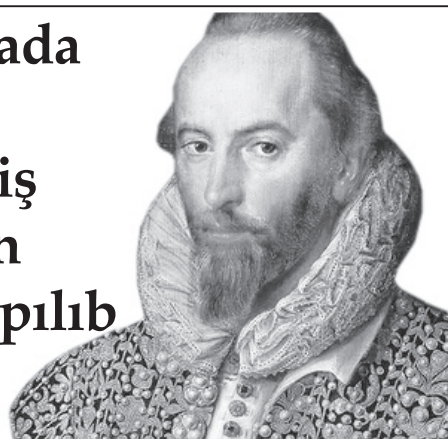

**Nəsirəddin
Tusinin
oğurlanan
əsərləri**

» səhifə 12

**Şotlandiyada
Şekspirin
ilk seçilmiş
əsərlərinin
nüsxəsi tapılıb**

» səhifə 16

ANONS

**Nəsirəddin Zeynalovanın
anadan olmasının
100 illiyi qeyd ediləcək**
» səhifə 3

**Neofaşizmin
erməni dalğası**
» səhifə 5

**Müasir dövrdə ərazi
bütövlüyü prinsipinin
yeni aspektləri**
» səhifə 6

**Türkcədən şeir
tərcümələrində təhriflər**
» səhifə 8

**"Qərbli, yoxsa
şərqli olmalıyıq?"**
» səhifə 9

**Yarımçıq qalan
xatirələrin ağrısı**
» səhifə 11

**Hansı haşərat
ən uzunömürlüdür?**
» səhifə 14

**Hörümçəklər
öz torlarını necə hörür?**
» səhifə 15

**Ötən ilin ən çox
qazanan yazıçıları**
» səhifə 16

**"Cinlər" in nadir
nüsxəsi hərəcəda satılıb**
» səhifə 16

**Məşhur ingilis yazıçısı
vəfat etdi**
» səhifə 16

Istanbulda İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının (İƏT) XIII Sammiti işə başlayıb. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və xanımı Mehriban Əliyeva Sammitdə iştirak edirlər.

Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevi, digər dövlət və hökumət başçılarına qarşıladı.

Sonra dövlət və hökumət başçıları birgə foto çəkdilər.

İƏT-in qurucu üzvlərindən olan Türkiyənin ev sahibliyi etdiyi XIII Sammit "Ədalət və sülh üçün birlik və həmrəylik" devizi altında keçirilir. Bu Sammit İslam dünyasının layiq olduğu ədalətə və sülhə təhlükə yaradan mövcud problemlərin həll edilməsi, risklərin və təhdidlərin qarşısının alınması yollarının tapılması ilə bağlı İslam aləmində birlik və həmrəyliyə ehtiyac yarandığı bir dövrdə təşkil olunur.

Sammit müqəddəs "Qurani-Kərim" dən ayələrin oxunması ilə başladı.

İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının XII Sammitinə sədrlik edən Misirin xarici işlər naziri Sameh Şukri çıxışında müsəlmanların və İslam ölkələrinin maraqlarının qorunması baxımından İƏT-in fəaliyyətini yüksək qiymətləndirdi. O, Misirin sədrliyi dövründə üzv ölkələrlə əməkdaşlıq şəraitində İslam dünyasında mövcud problemlərin həlli istiqamətində ölkəsinin fəal say göstərdiyini vurğuladı. Hazırda İslam dünyasında, ərəb ölkələrində, ümumilikdə Yaxın Şərq regionunda ciddi böhranların yaşandığını vurğulayan sədr dedi ki, bu münaqişələrin, terrorun arxasında xarici qüvvələrlə yanaşı, daxili narazılıqlar da var.

Sameh Şukri son aylarda bölgədə silahlı münaqişələrin, terror hadisələrinin daha da şiddətləndiyini vurğulayaq, bunun ciddi bir təhdid olduğunu bildirdi. O, İslam dünyasında mövcud problemlərin, o cümlədən Fələstin məsələsinin, Suriya böhranının, həmçinin son illər artmaqda olan islamofobiyanın və digər problemlərin həlli üçün sayların birləşdirilməsinin vacibliyini bildirdi. Misirin xarici işlər naziri İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına sədrliyin Türkiyə Respublikasına keçdiyini elan etdi.

İlham Əliyev İstanbulda İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının XIII Sammitində iştirak edir

İƏT-ə sədrliyi qəbul edən Türkiyənin Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan Sammitdə çıxış edərək bu tədbirin bütün İslam dünyası üçün uğurlu olmasını arzuladı.

İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının baş katibi İyad Amin Madani Sammitə yüksək səviyyədə ev sahibliyinə, eləcə də dünyada İslam ölkələrinin mənafeyini fəal müdafiə etməsinə görə Türkiyəyə minnətdarlığını bildirdi. İƏT-in baş katibi təcavüzkar Ermənistanın Azərbaycanı qarşı davam etdirdiyi işğalçılıq siyasəti barədə məlumat verdi. Müsəlman ölkələrindəki qarşıdurmaların tezliklə həll olunmasını müasir dünyanın qarşısında duran əsas vəzifə olduğunu deyən baş katib diqqətə çatdırdı ki,

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində, BMT Təhlükəsizlik Şurasının qəbul etdiyi qətnamələr əsasında həll olunmalıdır. O qeyd etdi ki, İƏT problemin həllində Azərbaycana dəstəyini davam etdirəcək. Baş katib əminliklə vurğuladı ki, İƏT-in İstanbul Sammiti digər müsəlman ölkələrindəki münaqişələr kimi, Dağlıq Qarabağ problemi barədə də ədalətli və qətiyyətli mövqe nümayiş etdirəcək.

Sonra Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan nitq söyləyərək toplantının əsas mövzusu olan prinsiplərin dünyada baş verən böhranların, xüsusən də

İslam aləmində yaşanan gərginliklərin həll edilməsi baxımından qısa zamanda bərqərar olunmasının əhəmiyyətini vurğuladı. Rəcəb Tayyib Ərdoğan bu problemlərin əsas səbəbinin dünyada irqçilik, məzhəbcilik, etnik və dini ayrışdırıcı olduğunu qeyd edərək həmin münaqişələr, böhranlar nəticəsində milyonlarla insanın əziyyət çəkdiyini dedi. "Dünyada yaşanan problemlərdən, münaqişələrdən, böhranlardan daha çox əziyyət çəkən sadəcə İslam dünyası və müsəlman ölkələridir", - deyən Rəcəb Tayyib Ərdoğan bu Sammitin müsəlmanların səylərini birləşdirməsi, əməkdaşlığı inkişaf etdirməsi yolunda dönüş nöqtəsi olacağına əminliyini bildirdi.

Son illərdə Türkiyədə baş verən terror hadisələrinə diqqət çəkən Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğan bəzi Qərbi ölkələrinin terror təşkilatlarına və onların qanlı aksiyalarına ikili standartlarla yanaşdığını, Parisdə, Brüsseldə baş verən terror hadisələri anıldığı halda, Ankara, İstanbul və Lahorda baş verənlərin yad olunmadığını dedi. İslam ölkələrinin qarşısındakı dövrdə sülh, inkişaf və təhlükəsizlik məsələlərinə daha çox diqqət göstərmələrinin əhəmiyyətini vurğulayan Rəcəb Tayyib Ərdoğan qarşılıqlı sadəcə sözdə yox, siyasi, iqtisadi, mədəniyyət və bir çox istiqamətlərdə qurulan əməkdaşlıqla da göstərməyin vacib olduğunu bildirdi, gənclərin fəaliyyətinin təşkilatlanmasının, qadın hüquqlarının qorunmasının zəruriliyinə diqqət çəkdi. İƏT-in qadınlarla bağlı konfransının keçirilməsi, bu sahədə qadın təşkilatının yaradılması təşəbbüsü ilə çıxış edən Rəcəb Tayyib Ərdoğan ortaq Qızıl Aypara Cəmiyyətinin yaradılmasının mümkünlüyünü bildirdi, İslam İnkişaf Bankını bu təşəbbüslərə fəal dəstək verməyə çağırtdı.

Sonra müsəlman ölkələrində baş verən proseslərlə bağlı qısa film nümayiş etdirildi.

Daha sonra Asiya, ərəb və Afrika ölkələri qrupları adından çıxışlar dinləndi.

Bəhreyn, Bruney, Küveyt, Qətər, Səudiyyə Ərəbistanı, Türkiyə, İran, Qazaxıstan, Pakistan, Fələstin, Əfqanıstan, İndoneziya, Malayziya, Banqladeş, İordaniya, Livan, Oman, Özbəkistan, Tacikistan, Qırğızıstan, Maldiv adaları, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Yəmən, Türkmənistan, Suriya, İraqın daxil olduğu Asiya qrupu adından çıxış edən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Sammitin işinə və yeni sədrlik dönməsində Türkiyəyə uğurlar arzuladı.

Sonra ərəb ölkələri qrupu adından Qətər Dövlətinin Əmiri Şeyx Təmmim bin Həməd Al Tani, Afrika ölkələri qrupu adından isə Qambiya Prezidenti Yəhya Camme çıxış etdilər.

Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan çıxışlara görə dövlət başçılarına minnətdarlığını bildirdi.

“Regional İnkişaf” İctimai Birliyinin Quba regional mərkəzi yaradılıb

Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü ilə yaradılan “Regional İnkişaf” İctimai Birliyinin (RİİB) Quba regional mərkəzi fəaliyyətə başlayıb. Birliyin Qubada keçirilən toplantısında qeyd olunub ki, təşkilatın şimal bölgəsi üzrə fəaliyyəti Quba, Qusar, Xaçmaz, Siyəzən və Şabran rayonlarını əhatə edəcək, regional mərkəz isə Quba şəhərində fəaliyyət göstərəcək.

RİİB-in sədri Məhəmməd Abdullayev təşkilatın vəzifələri barədə məlumat verərək bildirdi ki, ictimai birliyin məqsədi ölkənin ictimai-siyasi, sosial-mədəni həyatında, vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunda daha fəal layihələr həyata keçirmək, aparılan islahatlar, o cümlədən dövlət tərəfindən regionların inkişafı üzrə həyata keçirilən tədbirlərə geniş dəstək göstərməkdir.

Bölgələrdə əhalinin elm, təhsil, səhiyyə, idman, ekologiya, sosial təminat, mədəniyyət, incəsənət, turizm, sahibkarlığın inkişafı və digər sahələrdə mövcud problemlərin öyrənilməsi, onların həlli məqsədilə vətəndaşlarla dövlət orqanları arasında qarşılıqlı dialoqun və əməkdaşlığın qurulmasına, informasiya axınına köməyin göstərilməsi əsas vəzifələrdəndir.

Qeyd edilib ki, apanlan təhlillərin nəticələrinə görə, vətəndaşların bir sıra problemlərinin həllini tapmaması aidiyyəti dövlət və bələdiyyə qurumları arasında ünsiyyətin yaranmamasından irəli gəlir. RİİB əhalinin müxtəlif sahələrlə bağlı müraciətlərinə baxacaq və vətəndaşla aidiyyəti qurumları bir araya gətirməklə məsələlərin həllinə çalışacaq.

Regionlarda əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə xidmət edəcək tədbirlərin hazırlanması və həyata keçirilməsi, valideyn himayəsində məhrum, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan, eləcə də sağlamlıq imkanları məhdud gənclərin dünyagörüşlərinin və praktiki bilik-

lərinin artırılması, təhsil almaq imkanlarının yaxşılaşdırılması, cəmiyyətə aktiv inteqrasiyasının təmin edilməsi təşkilatın əsas fəaliyyət istiqamətlərindəndir. İctimai Birlik, həmçinin ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji şüur və mədəniyyətin formalaşdırılması, möhkəmləndirilməsi istiqamətində müxtəlif qurumlarla birgə tədbirlər həyata keçirəcək. RİİB sahibkarlığın və turizmin inkişafına xidmət göstərən proqramların hazırlanmasında iştirak edəcək, onların icrasına dəstək göstərəcək, etnik-mədəni müxtəlifliyin, multikultural və tolerant mühitin qorunması, inkişafı istiqamətində tədbirlərin keçirilməsinə xüsusi əhəmiyyət verəcək.

RİİB-in fəaliyyətinin bütün bölgələri əhatə edəcəyi bildirilib, rayon sakinlərinin, xüsusilə gənclərin könüllülər kimi təşkilat ətrafında birləşməsi vacib sayılıb.

Təsisçi: Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin yanında Tərcümə Mərkəzi
Baş redaktor: Yaşar Əliyev
İcraçı direktor: Bəhlul Seyfəddinoğlu
Redaksiya heyəti: Nəriman Əbdülrəhmanlı, Feyziyyə, Nəringül Əliyeva, Rəbiqə Nazimqızı
Qəzet 2014-cü ilin 24 oktyabrından çıxır.
“Azərbaycan” nəşriyyatında çap olunub.
Tiraj: 1250. **Sifariş:** 1073
Ünvan: Bakı, Topçubaşov küçəsi 74.
Telefon: 595 16 05.
E-mail: aydinyol.az@gmail.com
Qəzet Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçib.
Şəhadətnamə nömrəsi: 3899

Fransanın bir sıra şəhərlərində Azərbaycan mədəniyyət günləri keçirilib

Fransanın Altkirş, Evian və Montero şəhərlərində Azərbaycanın Dostları Assosiasiyasının təşkilatçılığı, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin, bu ölkədəki səfirliyimizin, Paris Azərbaycan Evinin və bu şəhərlərin meriyalarının dəstəyi ilə mədəniyyətimizin təbliğ olunması istiqamətində silsilə tədbirlər keçirilib.

Tədbirlərdə Azərbaycan Fotoqraflar Birliyi üzvlərinin fotoları və rəssam Mehri Quliyevanın əsərlərindən ibarət sərgilər açılıb və Fikrət Əmirov adına Azərbaycan Dövlət Mahnı və Rəqs Ansamblının ifasında milli rəqslərimiz nümayiş etdirilib.

Tədbirlərin açılış mərasimində Azərbaycanın Dostları Assosiasiyasının prezidenti, Fransa Milli Assambleyasının deputatı Jan-Fransua Mansel çıxış edərək ölkəmiz haqqında məlumat verib, Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi gənc olmasına baxmayaraq,

artıq regionda və beynəlxalq aləmdə layiqli yer tutduğunu diqqətə çatdırıb. Ermənistan-Azərbaycan-Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə toxunan J.F.Mansel Ermənistanın son günlər qoşunların təmas xəttində təxribat törətdiyini qeyd edərək, işğal olunmuş Azərbaycan torpaqlarının dərhal azad edilməsinin vacibliyini vurğulayıb. O, tolerant ölkə olan Azərbaycanın Fransa ilə yüksək əlaqələrindən və mədəniyyətimizin

yaşadığı məmləkətdə daha geniş tanınması üçün rəhbərlik etdiyi assosiasiyanın fəaliyyətindən danışıb və fransızları Bakıya səfərə dəvət edib.

Fransadakı səfirimiz Elçin Əmirbəyov Azərbaycanın Dostları Assosiasiyasına və aidiyyəti şəhərlərin meriyalarına Azərbaycan mədəniyyətinin dost ölkə olan Fransada genişmiqyaslı təbliğinə, eləcə də təşkil edilən silsilə mədəni tədbirlərə görə təşəkkür edib. Azərbaycanın zəngin və qədim mədəniyyət, dini rəngarənglik, toleranqlıq nümunəsi olduğunu qeyd edən səfir ölkəmizin bu sahədə dünyaya verdiyi vacib töhfələrdən söz açıb. O, 2016-cı ilin Azərbaycanda "Multikulturalizm ili" elan edildiyini xatırladaraq, ölkəmizin çoxqütblü dünyaya və sivilizasiyalararası dialoqa verdiyi töhfələrdən danışıraq, 25-27 aprelə Bakı şəhərinin BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının VII Qlobal Forumuna ev sahibliyi edəcəyini bildirib.

Sütlh, dialoq və birgə yaşamanın azərbaycanlılar üçün bir ənənə olduğunu, ölkəmizin beynəlxalq səviyyədə mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoq üçün aparıcı platformaya çevrildiyini bildirən E.Əmirbəyov bu ənənənin digər ölkələrə də yayılmasının vacibliyini qeyd edib.

Altkirş şəhərinin meri, Fransa Milli Assambleyasının deputatı Jan-Luk Reitzer, Evian merinin müavini Jozian Lei və Montero şəhərinin meri, Fransa Milli Assambleyasının deputatı İv Jego mədəniyyət günlərinin təşkilinə, zəngin Azərbaycan mədəniyyətinin şəhər sakinlərinə tanınmasına görə təşəkkür edərək, gələcəkdə də belə tədbirlərin davam etdirilməsinin vacibliyinə toxunub.

Azərbaycana həsr edilmiş sərgi yerli əhali tərəfindən yüksək dəyərləndirilib və milli rəqslərimiz böyük maraqla qarşılıb. Tədbirlər zamanı Heydər Əliyev Fondunun Azərbaycan tarixi, mədəniyyəti və incəsənətinə dair nəşr etdiyi kitab və broşürlər iştirakçılara hədiyyə edilib.

Şəhla AĞALAROVA

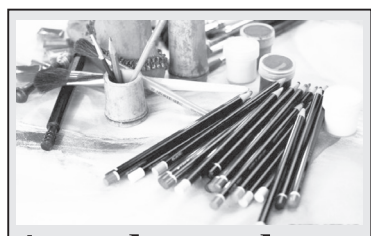
Nəsimi Zeynalovanın anadan olmasının 100 illiyi qeyd ediləcək

Aprelin 20-də Azərbaycan teatr və kino sənətinin görkəmli nümayəndəsi, böyük gülüş ustası, Xalq artisti Nəsimi Zeynalovanın 100 illiyi tamam olacaq. Bu münasibətlə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Azərbaycan Dövlət Musiqili Teatrı ilə birgə tədbirlər həyata keçirəcək.

Teatrın mətbuat xidmətindən AzərTAC-a bildirilib ki, ilk tədbir aprelin 20-də baş tutacaq. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi rəsmilərinin, Azərbaycan Dövlət Musiqili Teatrı kollektivinin və Nəsimi Zeynalovanın yaxınlarının və doğmalarının iştirakı ilə çoxəsrlik zəngin mədəniyyət salnaməmizdə silinməz iz qoyan böyük sənətkar, bənzərsiz gülüş ustasının Fəxri xiyabandakı məzarı ziyarət ediləcək. Bu ilin noyabr ayında isə Azərbaycan Dövlət Musiqili Teatrında korifey sənətkarın yubiley gecəsi keçiriləcək.

Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev martın 17-də "Nəsimi Zeynalovanın 100 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında" Sərəncam imzalayıb.

Nəsimi Zeynalova 1916-cı il aprelin 20-də Bakıda dünyaya göz açıb. Əslən bakılı olan atası Kərbəlayi Cahangir dövrünün tanınmış tacirlərindən biri və aktyor olub. İki yaşında ikən atasını itirən Nəsimi Zeynalova onun yolunu davam etdirərək aktyor peşəsini seçib və Azərbaycan teatr və kino sənətinin layiqli nümayəndələrindən biri kimi şöhrət qazanıb. Aktrisanın müxtəlif səhnə əsərlərində və filmlərdə yaratdığı bənzərsiz obrazlar onun adını Azərbaycan mədəniyyət tarixinə qızıl hərf-lərlə həkk edib. Nəsimi Zeynalova 2004-cü il, martın 10-da Bakıda vəfat edib.

Azyaşlı uşaqların əl işləri nümayiş olunacaq

Aprelin 15-də Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının və Bakı Rəsm Qalereyasının təşkilatçılığı ilə uşaqların əl işlərindən ibarət təsviri sənət sərgisi keçiriləcək.

Qalereyadan AzərTAC-a bildirilib ki, sərgidə 80-dək uşağın sulu boya ilə çəkilmis, dekorativ-təbiiq sənət, qrafika janrlarında işləri nümayiş olunacaq. Rəsmlərdə vətənpərvərlik, tarixi abidələr, İçərişəhər, o cümlədən sərbəst mövzular təsvir olunub.

Sərgidə iştirak edən uşaqlara hədiyyə və sertifikatlar təqdim ediləcək.

Aprelin 23-də Azərbaycanda kütləvi "Oxu Günü" keçiriləcək

Mütaliyə diqqətin artırılması məqsədi daşıyan "Oxu Günü-2" ədəbiyyata marağı olan hər kəs üçün nəzərdə tutulub. Layihənin hədəfi yeniyetmə və gənclərin oxu vərdislərinin inkişaf etdirilməsi, mütaliyə marağının artırılması, kitabın gündəlik həyatımızın bütün sahələrinə daxil edilməsinə nail olmaqdır. "Oxu Günü" layihəsi bu il Bakı şəhərində reallaşacaq.

Layihənin ideya müəllifi filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Şəmil Sadiqdir. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Nəsimi Rayon İcra Hakimiyyəti və Hədəf Nəşrlərinin təşkilatçılığı ilə həyata keçirilən "Oxu Günü-2" layihəsinə Azərbaycan Yazıçılar Birliyi, Yunus Əmrə İnstitutu, Kitabevim.az kitab mağazaları şəbəkəsi, Bakı-Bus,

AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxana, Medika Hospital, Qlobal Karyera İnstitutu, ASAN Könüllüləri və Hədəf Kursları təşkilatı dəstək verir.

Layihənin informasiya dəstəçiləri Mədəniyyət kanalı, ASAN radio, Trend xəbər agentliyi və Senet.az ədəbiyyat dərgisidir.

Layihə ötən il olduğu kimi, bu il də "Gəlın birgə oxuyaq!" devizi ilə təşkil olunacaq. "Oxu Günü"ndə ölkəmizdə fəaliyyət göstərən müxtəlif klubları iştirak edəcək. Layihə zamanı tanınmış yazıçılarla görüşlər, imza mərasimləri və fleşmoblar təşkil ediləcək. Həmçinin Layihə çərçivəsində Türkiyənin tanınmış yazıçılarından olan Ahmet Haldun Terzioğlunun oxucularla görüşü və imza mərasimi olacaq.

Tədbir müddətində fəal oxucularla müəlliflərin, tanınmış insanların bir-birinə qarşılıqlı kitab hədiyyə etməsi, layihənin əsas məqsədlərindən biridir.

Qeyd edək ki, "Oxu Günü-2" kitab aksiyası 23 aprel, saat 12:00-da Bakı şəhəri Nəsimi rayonunda yerləşən "Zorge" parkında keçiriləcək.

Artıq neçə aydan bəridir ki, ARNK yanında Tərcümə Mərkəzində "İşlək orfoqrafiya lüğəti" üzərində iş gedir. Məqsəd, hazırda istifadədə olan "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti"ndə yer almış minlərlə yazılış səhv, qəliz ərəb, fars sözlərinin, mənası və mənbəyi bilinməyən söz və söz birləşmələrinin, müxtəlif şəkilçilər və hallandırmalarla artırılmış, bəzən iki-üç şəkildə verilmiş ifadələrin, eləcə də sahə lüğətlərinə aid terminlərin, dərman, kimyəvi element adlarının təmizlənməsi, əvəzində milli ədəbi nümunələrdən aranıb tapılmış sözlər daxil edilməklə, işlək, aydın dil vəsaitinin ərsəyə gətirilməsidir. Adıçəkilən kitabdan, orfoqrafiya lüğəti qaydalarına uyşmayan sözlərin təsnifatını nəzərinizə çatdırır, oxucuların, dil və lüğət mütəxəssislərinin fikir və mülahizələrini, irad və təkliflərini gözləyirik. "Aydın yol"

(Əvvəli ötən saylarımızda)

"Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti"ndən çıxarılan sözlərin təsnifatı

Orfoqrafiya lüğətinin tərfi: "Orfoqrafiya lüğəti - sözlərin düzgün yazılış qaydasını bildirən dil vəsaitidir".

Mənası anlaşılmayan sözlər	Yazılış səhv sözlər və söz birləşmələri	Dialekt və ara sözləri	İşlənməyən ərəb, fars, rus və digər əcnəbi sözlər	Terminlər	Süni sözlər və söz birləşmələrindən düzəldilən qurama sözlər	Lüzumsuz sözlər və söz hallandırmaları
baxyalılıq	basqıntılı	bişmiş-düşmüş	bitərəfanə	arsenid (-lər)	basqılamaq	bağışlatma
barmaqvarınlıq	basqıntısız	böyükraq	bitəriqət	arsenik	birvaxtlılıq	bağışlatmaq
basıqlı	biveclikdən	bükdərlimə	bittəmam	arsenit (-lər)	birvalentlilik	bağlatdır
basıqsız	bivecliketmə	bükdərlimək	biüzr	arsenopirit	birvurma	bağlatdırılma
başaqlanma	bivecolma	bükdərmə	bivasitə	arsin	biryəşarlıq	bağlatdırılmaq
başaqlanmaq	biznesquran	bükdərmək	bivəhm	arteriokapillyar	biryaşlılıq	bahalatdırma
başqalatma	boğazqalan	bükdərtmə	bivücad	arterioplastika	biryerlilik	bahalatdırmaq
başqalatmaq	boksçuluqetmə	bükdərtmək	bizarafat	artistika	biryön	baxarsız
bataqsız	boksçuolma	cələk	bizaval	artreks	bisahiblik	baxımsızlıqdan
bitikçi	bolbuğda	cələk-cələk	bizəban	artritizm	bisəbatlıq	baxınma
bizsiz-sizsiz	bolşevikliketmə	çimilti	bizövq	artrologiya	bisəmərlilik	baxınmaq
boğazadəyən	bolşevikolma	çimiltili	bluz	asetil	bişirici	baxlatma
boğazadəymə	boruoturma	çimiltilik	bobrik	asetaldehid	bişüurluq	baxlatmaq
boru-təbil	boşdayanma	çimiltisiz	bomjluq	asetamid	bitaqətlilik	baxyalanmaq
borututan	boyatdım	çimişmə	bosojka	asetanilid	bitəcrübəlik	baxyalatdırma
borututma	cəlddişləmə	çimişmək	bosojkəli	asetilaseton	bitişikçənəli	baxyalatdırmaq
boru-udlaq	cəldtutan	çınqır	bosojkasız	asetilen	bitişiktozcüqlü	baisçilik
boruyabənzərlik	cəldtutma	çırpışdırılma	botinkəli	asetilenid	bitişikyarpaqlı	bakdaxili
boruyaçıxan	çıtmaq	çırpışdırılmaq	botinkəsiz	asetilen-oksigen	bitkiəğləməsi	bakenbardlı
boruyaçıxma	çobançomağı	çırtaçirtlə	budka	asetilkarbamid	bitkiqoruma	bakenbardsız
boruyaoxşarlıq	çobandüdüyü	çisəkləmə	budkaçı	asetilsalisil	bitkiqoruyucu	bakteriyəsiz
bosluqədən	çobanlıqetmə	çisəkləmək	buxalter	asetilsellüloz	bitkiyəmə	balacalandırma
bosluqetmə	çobanolma	çisəklənmə	buxalteriya	asetofenol	bitkiyəməz	balacalandırmaq
boşgetmə	çoxdiqəftli	çisəklənmək	buxalterlik	asetonitril	bitkiyəməzlik	balacalaşdırma
boşgələ	çoxgüclü	çisələmək	bukavul	asidimetriya	bivariant-sistem	balacalaşdırmaq
boşgələmə	çoxsümüklü	çiyəndirmək	bulkabışirən	asidofilin	biz-bizduran	balasız
boşgəzən	çoxyarpaq	çiyənmək	bulkalı	asidofiliya	biz-bizdurma	balboranlı
boşgəzmə	çoxyatma	çiyərtmə	bulkasız	asidofilorqanizm	bizdimdiklik	balığaoxşarlıq
boşqabıqlılıq	çoxyemə	çiyərtmək	bulma	asidol	bizdimdiklilik	balıqçulağılı
boşqalan	çöpursifətli	çizginmək	bulmaq	asidoz	biznesqurma	balıqlı
boştutum	çökükburunlu	çoğuma	bulundurma	asikl	bizövqlük	balqabaqlı
boydaş	çökürmək	çoğumaq	bulundurmaq	asimptot	boğazqalma	balqabaqsız
brakçı	çökürtmə	çotur-çotur	bulunma	asimptropik	boğub-asan	ballanmaq
brakçılıq	çökürtmək	çözdələmə	bulunmaq	askoxitoz	boğub-asma	balonlu
brovhabrov	çöladamı	çözdələmək	bumajnik	askomiset (-lər)	boğub-asmaq	balonsuz
budaqsürmə	çömçəqaşiq	çözdələnmə	bunca	asparakin	bolu-bollu	balsız
budkaçılıq	çömçəqaşıqlı	çözdələnmək	butulkəli	aspergil	bolluca-bolluca	balzamlatma
buffonotu	çömçəqaşiqsız	çözdələtmə	butulkəsiz	aspergillyoz	bolluq-toxluq	balzamlatmaq
buxurgöli	çömmə	çulğalama	butulkəvarı	aspid	bololma	balzamsız
burumlanma	çömmək	çulğalamaq	butulkəvarılıq	aspid formasiya	bolşeviktəhər	banderollanmaq
burumlanmaq	çürükçülüketmə	çulğalanma	butulkəyabənzər	assambler	boltaçma	banknotlu
burundöymə	çürükçüolma	çulğalanmaq	butulkəyabənzərlik	assimilyat	boltağlama	banknotluq
burungələmə	dabanüstə	çulğalaşmaq	butulkəyaoxşar	assistiv	boltağlayan	banknotsuz
buynuzaməxsus	daimalıq	çulğalatma	butulkəyaoxşarlıq	assit	boltburma	bantsız
buynuzbaşlıq	daldalama	çulğalamaq	bulma	assonans	boltkəsmə	barışdırıcılıq
buynuzcuqmeyvə	daldalamaq	çulğanma	büğz	assosianizm	boltsuz-vintsiz	barışqılı
buynuzluot	darıxdıb-bezitmək	çulğanmaq	büğzli	astat	borşbışirən	barmaqçını
buynuzvarılıq	darıxdıb-bezmə	çulğanmaq	büləndlik	astatin	borşbışirmə	barmaqçınıq
buyruqçuluq	darıxdıb-bezmək	çulğasma	bülüğ	astepiya	borubükən	barmaqçınısız
buyurucu	darışib-talanma	çulğasmaq	bürhan	asteroksilon	boruəmələgətmə	barmaqılı
buzçu	darışib-talanmaq	çulğatma	bürudət	asterometr	boruhazırlama	barmaqısız
buzçuluq	darlaşib-sıxma	çulğatmaq	büryan	astionim	boruhazırlayan	barometrik
buzxanaçılıq	darlaşib-sıxmaq	çuşka	caddə	astmotol	borutökmə	barsızlanma
büləndetmə	darmadağındağılma	çürükçənə	cah	astraqal	boruyayan	barsızlanmaq
büləndolma	darmadağınətmə	çürükçənəlik	cahandidə	astrokimyaçı	boruyayma	barsızlaşma
bürə-qala	darmadağınolma	çürükçixma	cahannüma	astrokompas	bor-üzvi	barsızlaşmaq
büryanetmə	daşadönən	çürükləmə	cahansuz	astrokorreksiya	bosolma	basdalatma
büryanolma	dazbaşlı	çürükləmək	caizlik	astrokorrektor	bostanəkən	basdalatmaq
bütxana	dərmə-deşik	çürük-mürük	canazar	astrolyabiya	bostanəkmə	basdırma
cağdan	dərmə-deşikli	dabanbasa	canbəxş	astrolyasiya	boşaldıb-boşqoyma	basdırmaq
cağıldama	dərmə-deşiksiz	dabanbasaraq	can-dil	astrometriya	boşaldıb-boşsaxlama	basdırmaq
cağıldamaq	diligödəkölma	dabandalı	canəfza	astroradionaviqasiya	boşgedən	basdırmaq
	diri-diriyandırılma	dabangedən		astrositoma	boşqababənzərlik	basdırmaq

(Davamı gələn sayımızda)

I YAZI

○ - **Senyor, ötüb keçmə, bir dayan, gəl bizə qoşul, birlikdə rəqsin dadını çıxaraq!**

Onu səsləyən qarabəniz gözəlçənin çöhrəsində elə bir təbəssüm var ki, adamın canını alır. Qırmızı rəngli uzun libasının ətlərinə əlvan saplardan iri güllər toxunub. Hөрükərinə bağladığı al çiçəklər isə onu qaraçı qızına yox, dəniz pərisinə bənzədir. Üstəlik, ətəyindən aşağı bir neçə rəngli lent sallanıb. Yəqin, bu gözəlçə oynayan da bu lentlər də fırfıra kimi onun ətrafında dolaşır...

Başlarına iri sombrero qoymuş iki gənc küçənin ortasında gitarada şux melodiya çalır, ispan dilində mahnı oxuyur. Çox açıq dekolletli qarabəniz gözəlçə də qarşında elə oynayı ki, qəlbin rıqqətə gəlir. Bir də ayılıb görürsən ki, gözlərindən qılgıncım saçan bu küçə rəqqasəsinin ovsununa düşüb sən də oynayırsan, dərd-səri də birdəfəlik unutmuşsan, cibindəki pesoları qəpik-quruşunadək qızın başından səpmisən...

1971-ci ilin sonuna az qalıb. Qos-qoca Buenos-Ayres isə sanki dünyanın rəqs mərkəzidir. Elə bil bu nağıl şəhərin mayası tanqo ilə yoğrulub. İllah da ki, San-Telmo kommunasının (məkan, rayon mənasını verir - F.S.) qədim Plasa Dorreqa meydanı ətrafında. Gün ərzində, xüsusən də gecədən səhərədək gah orda, gah burda gəncələr toplaşır, Latin Amerikasının rəqslərindən "çələng" qurur, tanqoda heyratəmiz bacarıq və ustalıq nümayiş etdirərək yarışirlar.

...Rəqqasənin əl çəkmədiyi 73 yaşlı kişi çalışır ki, bu dəvətə məhəl qoymayıb yoluna davam etsin. Amma nə fayda? Küçədə bu qızın şirin dilindən can qurtarıb qaça bilən bir adamı mənə göstərə bilərsinizmi?

- Senyor, gəl, çəkinmə, mən içindəki məhəbbət çəsməsini oyadacam, gözlərindəki nisgil əriyib gedəcək, yetər ki, rəqs eləyəsən mənimlə...

- Hə... yaman yerdə yaxaladın məni. Sənə nə var ki? Üçdə alacağın yox, beşdə verəcəyən. Eh... Mənim gömüm çoxdan gedib, dəryada qərq olub... 50 il əvvəl rast gəlsəydin... Sənə o dediyin məhəbbət çəsməsinin suyundan o qədər içirdim ki...

Qız ürəkədən qəhqəhə çəkib əlini onun çənəsinə toxundurdu:

- Elə indi də pis deyilsən a... maço, gözlərin güllür, deməli, canın suludur, senyor, - sonra gitara çalan gəncələrə işarə elədi, - heç onlar da sənəninlə ayaqlaşma bilməz...

Əslində qızın sözlərində bir həqiqət vardı. Əvvəla, kənardan ona kimsə 73 yaş verməzdi. Deyirlər, əsl hərbi qocalmır. Amma bəy nəslinə mənsubluğu da özünü göstərirdi. Səliqə ilə geyinmiş bu ucaboy, qədd-qamətli, üzü təmiz tərəş olunmuş, saçları qısa kəsilmiş və uzun illərdir ki, məcburi mühacir həyatı yaşayan Vəli bəyin qəlbi hələ də gənclik eşqi ilə döyünürdü.

Vaxtilə Qarabağda erməni qəsbkarlarına qarşı mərdliklə döyüşərək ad çıxarmış, hərbi sənətinin mahir bilicilərindən sayılan əfsanəvi azərbaycanlı sər-kərdə Vəli bəy kim idi?

Xalq Cümhuriyyətinin yaradılmasını sevinclə qarşılayan Yadigarovlar nəslindən 8 nəfər zabıt Milli Orduda xidmətə başlayır. Onlardan biri, Vəli bəyin böyük qardaşı Davud bəy, Qarabağ və Zəngəzur döyüşlərində göstərdiyi igidliyə görə 1919-cü ildə general-mayor rütbəsinə layiq görülür. Vəli bəy dərhal Milli Ordu sıralarında xidmətə başlayır.

O, 3-cü Şəki süvari alayına eskadron komandiri təyin olunur və erməni quldurlarına qarşı döyüşlərdə əsl şücaət nümayiş etdirir.

Vəli bəy Sadıq bəy oğlu Yadigarov 1898-ci ildə Borçalının Təkəli kəndində zadəgan ailəsində anadan olmuşdu. Məşhur Azərbaycan şərqişünası Mirzə Cəfər Topçubaşova qohumluğu çatan atası Sadıq bəy oğlanlarını hərbi məktəbə yazdırır. Vəli bəy 1909-cu ildə Tiflis hərbi gimnaziyasına qəbul edilir.

Vəli bəy 1916-ci ildən Rusiyanın Əlahiddə Qafqaz Korpusunun süvari hissələrində xidmətə başlayır. I Dünya müharibəsini Qafqaz Cəbhəsində qarşılayan gənc kornet məşhur Brusilov hücumunda iştirak edir. Bir müddətlik I-cı Dağıstan süvari alayında xidmətdən sonra Vəli bəy Artilleriya Zabıt Məktəbinə göndərilir. Lakin burulğanlar girdabına düşən Rusiyada inqilab başlayır. Peterburqda bolşeviklərin çevrilişi və Rusiyanın parçalanması nəticəsində ordu iflic vəziyyətinə düşür. Üstəlik, bolşeviklər bütün Rusiya ərazisində postlar quraraq keçmiş çar zabıtlərini axtarıb, onları sorğu-sualsız güllələyirdi. Belə bir ağır vəziyyətdə Vəli bəy təhlükələrdən çəkinməyərək, 1918-ci ilin sentyabrında Azərbaycana döndür.

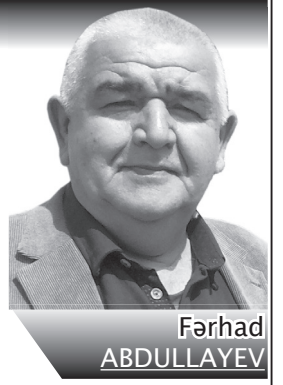
...Plasa Dorreqa meydanının mələyi hələ də ondan əl çəkməyib, ətrafında dövrə vurub rəqs eləyir. Qınayan olmasaydı, qıza qoşulub, o ki var oynayardı. Amma Vətəndən ayrı düşdükdən sonra sonuncu dəfə nə vaxt, kiminlə rəqs etdiyini xatırlamırdı. Ümumiyyətlə, haçansa rəqs etmişdimi? Heç o da yadında deyildi!..

Fərhad SABİROĞLU

Sonuncu tanqo

Neofaşizmin erməni dalğası

Fərhad ABDULLAYEV

Hər il aprelin əvvəlləri İkinci Dünya müharibəsində faşist ölüm düşərgələrindən azad olunmuş əsirlərin Beynəlxalq Günü kimi qeyd edilir.

1945-ci ilin aprelinə mütəfiq qoşunları Buhenvald ölüm düşərgəsində bəşəriyyəti sarsıdan mənərə ilə qarşılaşdılar. Faşistlər nəhəng qaz kameralarında 250 mindən çox insanı məhv edib, əsirlər üzərində dəhşətli təcrübələr aparmışdılar. Minslərlə adam bu təcrübəxanada aclıqdan və xəstəlikdən tələf olmuşdu.

Ötən əsrin 70-ci illərində Buhenvald Memorial Kompleksinə gəlmiş turistlərdən biri rəy kitabına yazmışdı: "Ölüm sobalarını çox erkən demontaj etmisiniz, onlar hələ bizə lazım olacaq!" Müəllifi bəlli olmayan (bəlkə də elə erməni imiş!) bu rəy bir çox mətləblərdən xəbər verirdi. Faşizmin məhvindən tarix baxımından qısa zaman keçsə də, sosializmin bərqərar olduğu illərdə təhlükəli məfkurənin rüseymləri artıq özünü bürüzə verməyə başlamışdı... Və tezliklə dünya yeni bələ - neofaşizm və irqçilik terroru ilə üz-üzə qaldı.

...Ermənilərin cəbhədə törətdiyi son təxribatlardan bəhs edən süjetə baxanda, nədənsə bu faktı xatırladım. Müxbirlər təmas xətti yaxınlığında yerləşən kəndlərdən birində çəkiliş aparırdılar. Yaşayış məntəqəsi, gecə düşmənlər tərəfdən intensiv atəşə tutulmuşdu, xeyli sayda ev, məişət obyektləri dağıdılmış, şəxsi təsərrüfatlara xeyli ziyan dəymişdi. Kənd uşaqlarından biri mikrofon qarşısında doluxsundu:

- Məktəbə mərmə atıblar, sinfimizi, partaları dağıtdılar... Dərsə gedə bilməyəcəyik...

Amma ətrafına toplaşan dostları elə bil ona ürək-dirək verdilər, bir-birinin sözünü kəsə-kəsə qürurla diləndilər:

- Biz qorxmadıq, heç yerə qaçmamışıq. Əsgərlərimiz erməniyə elə cavab verdi ki, hamısı qaçdı.

Həttə ən balacası yumruğunu qaldırıb "Şəhidlər ölməz, Vətən bölünməz" dedi. Açıq, kövrəldim. Bu məsum uşaqların dağ boyda qəlbinə görüb qürur duyduğum, onların taleyinə yazılmış bu acı günlərə görə təəssüf hissi keçirdim.

Şübhəsiz, erməni terrorunun başında dayanan faşist Sarkisyan belə hissələrdən çox uzaqdır. Çünki, təmas xəttində gərgin döyüşlərin getdiyi bir vaxtda Almaniyaya səfər edib həyasızcasına genosiddən dəm vururdu...

Amma Azərbaycan hələ ötən əsrin əvvəllərində faşistlərin cinayətlərindən də qat-qat dəhşətli sayılan soyqırımla üzləşib. Daşnakların vandalizmi, erməni quldurlarının Bakı, Şamaxı, Şuşa, Laçın, Xankəndi, Xocalı, Əsgəran, Gəncə və Qubada törətdiyi qırğınlara, azərbaycanlıların doğma torpaqlarından qovulması faktlarına dünya göz yumub.

Sonra da Xocalı soyqırımını. Silahsız azərbaycanlılara - dinc əhaliyə qarşı terror və digər bu kimi dəhşətli faktlar erməni neofaşizminin əsl xislətini aşkar göstərir. Erməni əsirliyindən xilas olmuş vətəndaşlarımızın söylədiklərini ümumiləşdirsək, belə deyə bilərik: dəhşətli ölüm və işgəncə mexanizmlərinin formalarına görə ermənilər həttə faşistləri də geridə qoyublar.

Faktlarla sübut olunub ki, dünyanın bir çox yerlərində erməni terror təşkilatları insanlığa qarşı dəhşətli müharibə apararaq beynəlmillət faşist şəbəkəsi ilə sıx əlaqə saxlayıb təcrübə mübadiləsi aparır və yeni hədəflərini tapılmasında fəallıq göstərir. Qarabağdakı qanunsuz silahlı erməni birləşmələrinə kömək məqsədilə PKK 400 silahlı göndərmiş. Həmin terrorçular PKK-nın Kandil dağı (İraq ərazisi) və Kamışlıdakı (Suriya) düşərgələrindən çıxaraq, Ağrı dağı ərazisindən Ermənistanı keçiblər.

Ermənistanda silahlılara terrorçu PKK-ya aid "Ağrı qartalları" adlı qrupun erməni əsilli üzvləri Livan Karadağ, Həmaran Kervaçyan və Servet Bagoşın bələdçilik edib. Onlar üçün Ermənistanın Göyçə gölü (Sevan) sahillərində Vardenis (Göyçə) rayonunda düşərgə salınıb. Terrorçu PKK silahlıları Azərbaycanın işğal altında olan Ağdam, Cəbrayıl, Zəngilan və Füzuli rayonlarına yerləşdiriliblər.

Amma qorxaq ermənilər bir şeyi unudublar: bu gün Azərbaycan həmişəkindən daha güclüdür. Çünki bu gücün təməlinə haqq və ədalət dayanır. Haqq və ədalət olan yerdə isə mütləq qələbə də var!

Beynəlxalq münasibətlər, başlıca olaraq, ərazi uğrunda mübarizə zəminində təşəkkül tapıb və inkişaf edib. Artıq XX əsrin əvvəllərində quru ərazi resursları tamamilə bölüşdürülmüşdü. Bu ərazilərin qlobal anlamda yenidən bölüşdürülməsi cəhdləri iki dünya müharibəsinə gətirib çıxardı. Məhz bu müharibələrin nəticəsində belə bir qənaət formalaşdı ki, güc yoluyla sərhədlərin yenidən çəkilməsi yolverilməzdir. Ancaq, təbii ki, bu, yeni münaqişə ocaqlarının yaranmayacağına heç bir zəmanət vermir. **Beynəlxalq hüquq və beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsinə ərazi – dövlətin əsas əlamətlərindən biridir və məskunlaşdığı ərazilərin qorunması bütün canlıların, o cümlədən də, insanların instinktiv haqqı kimi qəbul olunur.**

Xaqan MƏMMƏDOV

Məlum olduğu kimi, əsas prinsipləri BMT-nin Nizamnaməsində əks olunmuş müasir Beynəlxalq hüquq, dövlətlərin suverenitetinə, ərazi bütövlüyünə qarşı hərbi güc işlətməyi qadağan edir və silahlı təcavüzü ağır beynəlxalq cinayət tərkibli əməl sayır. Baxmayaraq ki, beynəlxalq hüquq, dövlətlər arasında mübahisələrin müharibə yoluyla həllini qadağan edir, bu o demək deyil ki, münaqişələri silah gücünə öz xeyrinə həll etmək istəyən dövlətlər yoxdur.

Qloballaşma şəraitində politetik dövlətlərdə milli məsələlərin universal həll modeli yoxdur. Beynəlxalq sənədlər yalnız ümumi istiqaməti müəyyənləşdirir. Bütün etnik qrupların komfort şəraitdə yaşadığı halda, politetik dövlətlər daha uğurlu həyat standartlarına malik ola bilər. Bu isə, birbaşa dövlətin iqtisadi vəziyyətinə bağlı məsələdir. Hər bir dövlət burada yaşayan etnik, dini və milli azlıqların ümumi evinə çevrilmişdir. Lakin müasir mərhələdə hər bir etnik qrup üçün ayrıca götürülmüş, başqalarından «təmizlənməmiş» monoetnik yarım-dövlət yaratmaqla heç bir problemin öhdəsindən gəlmək mümkün deyil.

Hazırda demokratik qərb dövlətlərində milli problemlər şəxsiyyətin fərdi və etnik qrupların kollektiv hüquqlarının qorunması zəminində həll olunur. Bir qayda olaraq, inzibati bölgülər həmin qrupların ərazilər üzrə paylanmasını nəzərdə tutmur. Ona görə də etnosların «tarixi sərhədləri» məsələsi, öz-özlüyündə, yalnız yeni-yeni münaqişə ocaqlarının meydana gəlməsinə səbəb olur.

İnsan haqlarının üstünlüyü yeni reallıqlar – dünyanın iki-qütblü sisteminin dağılması şəraitində, «soyuq müharibə»nin başa çatmasının təsiri ilə formalaşan yeni təhlükəsizlik paradigmasının əsas elementlərindən biridir. 18-19 noyabr, 1999-cu il tarixində İstanbulda, ATƏT-in sammitində qəbul edilmiş Avropa Təhlükəsizliyi Xartiyasında milli azlıqların hüquqlarının qorunması ilə bağlı mühüm müddəalar yer alır. Burada belə qeyd olunur: «Milli azlıqlar da daxil olmaqla, bütün insanların hüquqları qorunmalıdır. Milli azlıqların hüquqlarının qorunması öz-özlüyündə məqsəd olmaqla bərabər, ölkələrin ərazi bütövlüyünü və suverenitetini də möhkəmləndirir... Münaqişə şəraitində mülki şəxslərin müdafiəsini gücləndirmək üçün beynəlxalq humanitar hüququn tətbiqini təkmilləşdirmək yolları araşdırılacaq».

İrqiindən, dinindən və milliyətindən asılı olmayaraq, ərazidə yaşayan bütün insanları təmsil edən hökumətin mövcudluğu dövlətin parçalanmasının, siyasi və ərazi bütövlüyünün pozulmasının qarşısını alır, bu şərt öz müqəddəratını hələtmə hüququnun reallaşdırılması mexanizmini sivil qanunlarla tənzimləyir. Ona görə də əgər hökumət diskriminasiyaya yol vermədən insanların əsas hüquqlarına hörmət əsasında əhaliyə siyasi və sosial həyatda iştirak etmək hüququnu tanıyarsa, həmin dövlətin ərazi bütövlüyünün, siyasi birliyin pozulması qanundankənar addım hesab olunur.

1993-cü il İnsan haqları üzrə keçirilən Vyana konfransında da öz müqəddəratını təyin etmə hüququnun və eyni zamanda etnik, milli problemlərin stabilizasiya doğuran effektini azaltmağa xidmət edən məsələlərin əhəmiyyətini əks etdirən müddəalar müzakirə olundu. Hazırda müxtəlif milli-mədəni muxtariyyətlər kifayət qədər geniş yayılmış təcrübədir. Belə muxtariyyətlər bu və ya digər xalqların etnik özünəməxsusluğunu qoruyub saxlamağa, din, mədəniyyət, dil, təhsil və digər sferalarla bağlı ən müxtəlif problemləri həll etməyə imkan yaradır.

Muxtariyyət bir çox hallarda milli-ərazi dövlətçilik formasında meydana çıxır və insan haqlarına riayət olunduğu, milli azlıqların maraqları nəzərə alındığı hallarda onların inkişafı ilə bağlı məsələləri həll etməyə imkan verir.

BMT Baş Assambleyasının 18 dekabr, 1992-ci il tarixli bəyannaməsində («Milli, etnik, dini və dil azlığına mənsub olan şəxslərin hüquqları haqqında bəyannamə») deyilir: «Bu bəyannamədə yer almış heç bir müddəadan BMT-nin məqsədləri və prinsipləri ilə uzlaşmayan fəaliyyət növünə haqq qazandırmamaq üçün istifadə edilə bilməz. Suveren bərabərlik, ərazi bütövlüyü, siyasi müstəqillik prinsipləri qorunmalıdır». 18 aprel, 1995-ci il tarixində Strasburqda AŞ-na üzvlük əlaqələrinin müdafiəsi Çərçivə Konvensiyası»nda da oxşar fikirlər yer alır:

«Bu Çərçivə Konvensiyasının heç bir müddəasından beynəlxalq hüququn prinsiplərini, o cümlədən də, ölkələrin suveren bərabərliyi, ərazi bütövlüyü və siyasi müstəqilliyini təhdid edən fəaliyyətə haqq qazandırmamaq üçün istifadə edilə bilməz».

İndiki mərhələdə suveren bərabərlik konsepsiyasına aşağıdakı elementlər daxildir: 1) Hüquqi baxımdan bütün dövlətlər bərabərdir; 2) Hər bir dövlət «tam suverenitet»ə aid hüquqlardan istifadə edə bilər; 3) Hər bir dövlət başqa dövlətlərin hüquqi subyekt statusuna hörmətlə yanaşmağa borcludur; 4) Dövlətlərin ərazi bütövlüyü və siyasi müstəqilliyi toxunulmazdır; 5) Hər bir dövlət öz beynəlxalq öhdəliklərini vicdanla yerinə yetirməyə və başqa ölkələrlə əmin-amanlıq şəraitində yaşamağa borcludur.

Beynəlxalq münasibətlərin əsasını təşkil edən bütün bu prinsiplər torpaq iddiaları zəminində meydana çıxan beynəlxalq münaqişələrin tənzimlənməsində mühüm rola malikdir. Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq üzrə Müşavirənin (1975-ci il) yekun aktında göstərilən prinsipə görə: «İştirakçı dövlətlər bir-birinin və bütün Avropa ölkələrinin dövlət sərhədlərinin toxunulmaz olduğunu bildirir və bəyan edirlər ki, bundan sonra hər vasitə ilə sərhədlərin olduğu kimi qalmasına çalışacaqlar». Bu, mahiyyət etibarilə, ölkələrin bir-birinə qarşı torpaq iddialarından imtina etdiyini bildirir.

Bundan başqa, 7 avqust 1993-cü il tarixində MDB iştirakçı ölkələri sərhədlərinin toxunulmazlığı haqqında Bəyannamə, ardınca, 19994-cü il, avqustun 15-də isə MDB ölkələrinin suverenitetinin, ərazi bütövlüyünün qorunması, sərhədlərinin toxunulmazlığı haqqında Bəyannamə imzalamışlar. Belə ki, beynəlxalq münasibətlərin müasir aspektlərinə uyğun olaraq, dövlətlər başqa dövlətlərin müəyyənlanmış sərhədlərinə höpmətlə yanaşmağa borcludurlar. Lakin Berlin divarı yıxıldıqdan sonra postsovet məkanında bir sıra münaqişə ocaqları meydana gəldi.

Əldə olunmuş razılaşmalara zidd olaraq, ərazi iddiaları irəli sürüldü, insan haqları kütləvi şəkildə pozuldu (insanların doğma yerlərdən qovulması, dinc əhaliyə divan tutulması, şəhər və kəndlərin dağıdılması, milli mənsubiyyətinə görə insanların qətlə yetirilməsi və s.). Bütün bunların beynəlxalq cinayət tərkibli əməllər olduğu heç kəsdə şübhə doğurmur. Nəzərə almaq lazımdır ki, təcavüzkar dövlətlər öz cinayətkar niyyətlərini pərdələmək və əsassız ərazi iddiaları irəli sürmək üçün xalqların öz müqəddəratını təyin etmək hüququna, həm də bu hüququn ən ifrat formalarına istinad etməyə çalışırlar.

1998-ci il, iyunun 17-də Roma konfransı Beynəlxalq cinayət məhkəməsinin Statusunu qəbul etdi. Bu sənədə görə soyqırım, bəşəriyyətə qarşı cinayət (mülki əhaliyə qarşı törədilən deportasiya, zorla köçürmə, işgəncə, qətl hadisələri), hərbi cinayətlər, təcavüzkarlıq və s. kimi əməllər beynəlxalq hüququn yurisdiksiyasına aid edilir. Yuxarıda sadalanan cinayətlərin hamısı, bir qayda olaraq, xalqların öz müqəddəratını təyin etmək bəhanəsinə əsaslanan ərazi iddialarının doğurduğu nəticələndir. Lakin BMT-nin Nizamnaməsinə əsasən (b.55, 73, 76, m. 1, p.2.) xalqların bərabərliyi prinsipindən və öz müqəddəratını təyin etmə hüququndan heç bir diskriminasiyaya, ayrı-seçkiliyə yol verməyən (dövlət idarəçiliyində əhalinin bütün təbəqələrinin təmsilçiliyini təmin edən) ölkələrin siyasi və ərazi bütövlüyünün pozulması məqsədləri ilə istifadə oluna bilməz.

Beləliklə, yeni beynəlxalq əlaqələrin formalaşması şəraitində dövlətlərin suveren bərabərliyi və ərazi bütövlüyü prinsipinin funksiyası bir daha nümayiş etdirir ki, suveren bərabərlik prinsipi ölkələr arasında tərəfdaşlığın və konstruktiv qarşılıqlı əlaqələrin, eləcə də beynəlxalq sabitliyin ən əlverişli zəminini təşkil edir. Bu isə istər dinc yolla, istərsə də silah gücünə sərhədlərin dəyişdirilməsi iddialarının qəbul edilməz olduğunun göstəricisidir.

Tərcümə edən: Etimad BAŞKEÇİD

“Dövlətlərarası münqəşilərdə ərazi faktoru” kitabından
III YAZI

Müasir dövrdə ərazi bütövlüyü prinsipinin yeni aspektləri

1934

-cü ilin qışı Bakıya beləcə gəldi. Dağlı məhəlləsindəki balaca dalanda böyük bağçanın açıq qapısını beləcə döydü. Sona ehtiyatla açılan şüşəbəndin qapısından otağa dolmuş soyuqdan titrədi. Kinofabrikdə çalışan iki dostu Cəfərin qoluna

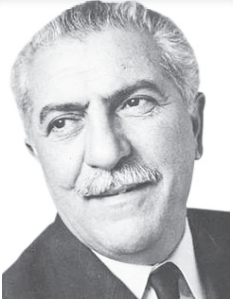
girərək, onu qapıdan evə saldı.

- Nə olub? - deyə Sona həyəcanla onların qarşısına atıldı.

- Heç!.. - deyə qış günü yaxası açılmış Cəfər gülümsəməyə çalışdı. - Qorxma, Sonası, bir şey yoxdur... Ürəyim balaca çəm-xəm eləyir. Yəqin, kinoprojektorların təsirindən oldu.

Boş şeydir... Yerimi düzəlt, bir az uzanım, keçib gedəcək.

Əvvəllər də onda buna oxşar hallar olmuşdu. Ancaq cavan qadın heç vaxt ərinin vücudunu bu qədər əzgin, sifətini bu qədər solğun, gözlərini - iri gözlərini bu qədər kiçik görməmişdi!..

Seyfəddin DAĞLI

Sona, Cəfəri çarpayıya uzadan kimi özünü telefonun üstünə atdı:

- Amanın günüdür, ay professor, xahiş eləyirəm, tez özünü bizə çatdırın! Cəfərin əhvalı xoşuma gəlmir! Fayton göndərirəm, siz Allah, yubanmayın... Çox sağ olun!

Professor gəlib çıxdı, yəqin ki, evdəkiləri qorxutmaq üçün xəstədə ciddi bir şey olmadığını söylədi. Təcili dərman yazdı. Bir qədər Cəfərlə zarafatlaşdı və gözüni yuxuya verməyi tapşırıb getdi.

O yatmaqla Cəfər iki gün yataqdan qalxmadı. Üçüncü gün ayağa durub, yavaş-yavaş otaqda gəzindi. Sonra yazı masasının arxasında əyləşdi. Amma, ürəyi sıxıldı, qələm işlədə bilmədi. Sona onu təzədən yatağına uzandırdı.

Axşama yaxın xəstənin halı bir qədər yaxşılaşdı. Ona baş çəkən qonum-qonşu, dost-tanışla söhbət də elədi.

Onyaşlı oğlu Aydınla özü əzbərlətdiyi "Ana" şeirini söylədi. Bunun üstündən qəhərləndi.

Dördyaşlı qızı Gülarəyə pianoda özü öyrətdiyi "Azad bir quşdum" mahnısını çaldıraraq oxutdurdu. Nə üçünsə doluxsundu.

Zeynəb şam yeməyi gətirdi. Dilinə də vurmadı.

Sona verən dərmanı içdi.

Sonra paltarını soyunub, yatağa girdi. Amma on il əvvəl, anasının toxuduğu, yalnız bir balaca soyuqlayanda geydiyi yun corabları ayağından çıxarmadı:

- Bunlar qalsın, Sonası, - dedi. - Bu gecə, deyəsən, çox soyuqdur. - Pəncərədən həyəətə boyladı: - Gör necə qar yağır! - Sonra ayaqlarındakı əlvən naxışlı corablara baxdı. - Amma Ağaməmənin corabları isti saxlayır...

Sona neft pilətinin işığını artırdı, yenə çarpayının yanına gəldi. Cəfər başı üstündə dayanmış qadının üzünə bir xeyli baxdı:

Bahar oğlu... Novruza yetişmədi...

- Sonası, - dedi, - sən də mənim üçün bir yun köynək toxu! - Gözlərini qıyıb gülümsədi: - Yadımdadı, bizi nişanlayanda başladın toxumağa, məndən küsdün, yarımçıq qaldı. Toyumuzdan sonra qurtardın... Bir eləsini...

- Başım üstə, Cəfərciyim, günü sabah başlaram; özü də bu səfər lap tez toxuyacağam.

- Çox sağ ol!.. Gecən xeyrə qalsın, əzizim! - Əlini uzadıb, Sonanın barmaqlarını sıxdı: - Uşaqlardan muğayat ol... - Tez də əlavə etdi: - Ev də tikilib qurtarmadı ki, bu soyuq, darsqal mənzildən uşaqların canı qurtarsın.

- Təki sənin canın sağ olsun! Novruza qurtarlar. Bu qışı birtəhər başa vurruq. Novruzu təzə evdə bayram elərik.

- Allah ağzından eşitsin... - deyə Cəfər dodaqları arasında pıçıldadı: - Get yat, Sonası, yorğunsan...

- Gecən xeyrə qalsın, Cəfər. - Sona işığı söndürüb, ayağının ucunda otaqdan çıxdı.

...Cəfər öz iş otağında, Sonayla Zeynəb, bir də uşaqlar qonşu otaqda yatırdılar. Hər iki otağın qapısı şüşəbəndə açılırdı. Gecə uşaqlar ayılanda həmişə Cəfər öz otağından səslənərdi: - "Qorxma Sonası, oyağam!.." On il idi ki, Sona ərinin hənirtisinə adətəkərdi. Bu gecə də obaşdana yaxın, yenə uşaqlardan kiçiyi yuxuda hönkür-hönkür ağladı. Sona qıza çay verib, ovundurdu. Cəfərin hənirini eşitməyib, qeyri-ixtiyari dilləndi:

- Yatmısan, Cəfər?

... Cavab gəlmədi.

- Sənnənəm ey, Cəfər?! -

Sona azcana səsinə ucaldı. Bu dəfə də Cəfərdən səs çıxmırdı. Sona şübhəli bir vahimə

icində yerindən qalxıb, ərinin otağına keçdi, yenə də ehtiyatla:

- Cəfər, ay Cəfər. - Dedi. -

Nə bərk yatmısan? Niyə cavab vermirsən?.. - Bu nə zarafatdı, məni qorxuzma, Cəfər!

Cəfərdən yenə bir səs çıxmırdığını görəndə Sona özü öz səsinə qorxaraq, çarpayıya yaxın gəldi, ərinin əlindən tutdu. İlərdən bəri hərəkətinə alışdığı zərif əl bu dəfə ona çox soyuq

göründü. Deyəsən, nəbzi də

vurmurdu. Ürəyini yoxlamaq

istədi. Ancaq fikrindən daşındı.

Məgər Cəfərin bütün bədəni başdan-baş böyük bir ürək deyildimi? Məgər həmişə o isti barmaqların hər birinin ucunda Sona şiddətlə çarpan ürək duymamışdımı? Bəs indi bu barmaqlar niyə belə sakit və soyuq idi? Yoxsa o odlu ürək öz-özünə müxənnət çıxıb, öz-özünü yandıraraq külə döndərmişdi? Vücuduna üşütmə darıxdıran qadın üzünü hövlnak qonşu otağa tutub çığırdı:

- Məmə, ay məmə!.. Gəl bax gör Cəfər niyə belə eləyir? Tez ol!.. Sən də yatmısan? Yoxsa, bu gecə bütün aləm yuxuya gedib?!

Zeynəb tələş içində özünü çatdırıb, kürəkənin biləyini əlinə aldı və birdən qarının yuxulu gözləri bərələ-rək elə bil öz hədəqəsindən çıxdı. O biri əlini üzünə atıb, sifətini cırdı, nalə çəkib dizi üstə çökdü:

- Bu cavan vaxtında nösün belə elədin, ay Cəfər? Övümü-zü niyə yıxdın, ay müxənnət oğul?..

Cəfər cavab vermədi. Sol əlini ürəyinin üstünə necə qoymuşdusa, eləcə qalmışdı. Sağ gözüünün altında bir gilə yaş vardı. Dodaqları müəmmalı bir təbəssümlə qıyılmışdı. Həmişəki kimi sakitcə yatırdı. Ancaq Cəfərin budəfəki yuxusu əvvəlkindən deyildi, əbədiydi...

Sonanın gözləri qaraldı, qulaqları tutuldu. Artıq heç nə görməyərək, heç nə eşitməyərək, ayaqyalın, başıaçıq, qar basmış həyəətə, ordan da yeri ağ, göyü qara boş dalana yüyürdü, saçını yolararaq şivən qopardı:

- Bu nə vaxtın yatmağıdır, ay camaat?.. Dadımıza çatın, durun ey, Cəfər əldən gedir!.. Qoymayın, ay camaat!

Dalanın bütün qapıları açıldı. Gecə paltarında özünü bayırın qarına, soyuquna atmış kişilər, arvadlar, qocalar, uşaqlar donub-quruyub qalmışdılar:

- Nə olub, Sona bacı?

- Daha nolacaq? Evim yıxıldı, ay camaat! Cəfər getdi! Balarım yetim qaldı!.. Aydın! Gülara! Hardasız? Gedin, qoymayın Mirzəmi getsin!

O gecə soyuq idi, çox soyuq idi. Ancaq Bakının buz bağlanmış telefon telləri soyuqdan-şaxtadan qısalmamış, əksinə, uzanmışdı. Bu qarlı-şaxtalı gecədə üfüqdən-üfüqə, Şubanıdan Xəzərədək dartılaraq bütün Bakını yuxudan oyatmışdı. Telefon telləri o səhər isti hıçqırlardan tir-tir titrəyirdi...

- Eşitmisən? Cəfər ölüb!

- Nə danışırısan?

- Cəfər Cabbarlımı itirdik!

- Ola bilməz?!..

Ancaq olan olmuş, Cəfər cavanca yaşında dünyadan köçmüş, Qış qarısı bahar oğlunu gedər-gəlməz bir səfərə aparıb getmişdi.

Türkcədən dilimizə çevrilən şeir nümunələri əsasında tərcümə zamanı yol verilən bəzi leksik-qrammatik və semantik təhriflər kifayət qədərdir. Məsələn, Türkiyənin tanınmış şairlərindən Faruk Nafiz Çamlıbelin dilimizə tərcümə edilmiş beşbəndlik "Ali" adlı şeirini bütövlükdə orijinalda oxuyaq:

*Namluna dayanır, yola dalarsın,
Duruşun, baxışın yaman, be Ali!
Boşuna tetiği ne kurcalarsın?
Var daha ateşe zaman, be Ali!*

*Yıllanmış bir çınar pusuluk yerin,
Nerdeyse gelecek bekleediklerin
Var iki atımlık canı kederin,
Desene işleri duman, be Ali!*

*Onu sen büyyüt de söğüt boyunca
Kendini ellere versin o qonca!
Sözümə kanmadın bunu duyunca,
Gönlündü gözünü yuman, be Ali!*

*...Geldiler beklenen ciütler ormana,
Duruşur iki genç, ne hoş, yan yana.
Bir kurşun kadına, bir de çobana,
Çınlasın yıllarca orman, be Ali!*

*Görünce uzanmış yar kucağına,
Boynunu dolamış zülfü bağına,
Kurşunu kahpeye sıkacağına
Kendine çevirdin... Aman, be Ali!*

İndi isə şeirin tərcüməsinə və xətalara baxaq:

*Tüfəngə söykərib yola baxırsan,
Duruşun, baxışın yaman bə Əli.
Boşuna tetiği nə qurdalarsan,
Hələ gəlməyibdir zaman bə Əli.*

Birinci bəndin tərcüməsi uğurludur. Hər iki dildə lirik qəhrəmanın əhvali-ruhiyyəsi cəmi dörd misrada usta şəkildə ifadə edilib. Hərçənd ki, türkcədə bu, daha qüvvətli verilib. Birinci misradakı yola dalmak ifadəsi gözləri yol çəkmək, birini intizarla gözləmək fikrinə daha uyğundur. Dördüncü misrada silahı işə salmaq, atəş açmaq məqamının hələ gəlmədiyini orijinalda daha açıq şəkildə vurğulanır.

İndi ikinci bəndin tərcüməsinə baxaq:

*Bir qocaman çınar gizlənmə yerin
Hardansa gələcək gözlədiklərin
Var iki atımlıq barıtın sənin
İşlərin hər zaman duman bə Əli.*

İkinci misradakı nerdeyse sözü yalançı ekvivalentdir, hardansa şəkildə yox, indilərdə, tezliklə deməkdir. Üçüncü və dördüncü misralarda orijinalın məna təhrifinə yol verilib. Orijinalda lirik qəhrəmanı sıxan, kədəre boğan hadisənin cəmi iki qurğuşunla (güllə ilə) həll olunacağı və bu güllə ilə vurulacaq adamların (şair işləri kəlməsinə cəmdə verir) halının pərişan, duman olacağı bildirilir. Tərcümədə isə iki atımlıq barıtı olan lirik qəhrəmanın özünün işlərinin hər zaman duman olduğu göstərilir.

Üçüncü bənddə ilk iki misra-nın tərcüməsi əslinə adekvatdır. Üçüncü və dördüncü misralarda məna təhrifi var:

*Ona inanmadın niyə duyunca
Könlünü, gözünü yuman bə Əli.*

Orijinalda sevgilisinin lirik qəhrəmana xəyanətini, onu bir çobanla aldatmasını Əliyə şair-təhkiyəçi xəbər verir. O isə inanmır. Sevginin gözü kordur – könlü, sevən qəlbi onun gözünü yumub, bağlayıb. Tərcümədə isə ona inanmadın (kimə?), könlünü yuman (?) deyilir ki, bu zaman məna başa düşülmür.

Dördüncü bəndin sonuncu misrasının tərcüməsi də uğurlu sayıla bilməz:

Qoy yansın illərcə orman bə Əli.

Orijinalda lirik qəhrəmanın qadına və çobana sıxdığı iki güllənin səsinin illərcə meşədə əks-səda doğuracağı (xəyanətinə görə sevgilidən alınan ağır intiqamın illərlə gurultu qoparacağı) ifadə edilib. Tərcümədə isə qurşun (güllə, mərmə) səmindən meşə illərcə yansın (?) deyilir.

Beşinci bəndin son iki misrası orijinalda daha təsirlidir. Tərcümədə xəyanət və onun qarşılığının faciəvililiyi bir az yumşaldılıb:

*Qurşunu düşməna atacağına
Özüne çevirdi (n), aman, bə Əli...*

Əvvəla, qurşun sıxılan adam düşmən deyil, lirik qəhrəmanın onu çobanla aldadan xəyanətkar sevgilisidir. Ərinə, sevgilisində xəyanət edən qadının isə el arasında bir adı var və bu ad hər iki dildə eynidir: qəhbə. Doğrudur, türkcə kahpe kəlməsinin düşmən, satqın mənaları da var, lakin bu kontekstdə evfemizmə ehtiyac yoxdur və həmin sözün müstəqim mənasını işlətmək də tabu sayılmaz.

İndi isə Faruk Nafiz "Sən neredesin?" ("Sən hardasan?") şeirinin baxaq. Orijinalda oxuyuruq:

*Caddeden sokaklara doğru
sesler elendi,*

*Pencereler kapandı,
kapılar sürmelendi.*

*Son yolcunun gömüldü
yolda son addımları,*

*Bekçi sert bir vuruşla
kırdı kaldırımları*

*Mezarda ölü gibi yalnız
kaldım odamda:*

*Yanan alnum duvarda,
sönen gözlerim camda.*

*Senin için kandiller
tutuştı kendisinden,*

*Resmine sürme çektim
kandillerin isinden.*

*Nihayet ben ağlarken
toprağın yüzü güldü,
Sokaklardan caddeye doğru
sesler dököldü...*

Şeirin müvafiq misralarının tərcüməsinə diqqət edək:

*Yenə də evdən (?) küçələrə
səslər ələndi,*

*Pəncərələr bağlandı,
qapılar pərdələndi (?)*

*Son yolçunu basdırdı yolda
son addımları (!),*

*Gözetçi açıq ilə ardı qırıntıları (?)
Məzardakı ölü kimi tək
qaldım otağımda,*

*Yanan alnum divarda,
gözlerim sönən şamda (?)*

*Sənin üçün çiçəklər (?) od aldı
öz-özündən,*

*Rəsminə sürmə çəkdim
o güllərin səmindən (?)*

*Nəhayət mən ağlarkən
torpağın üzünü güldü
Küçələrdən evlərə (?)
şirin səslər töküldü...*

İndi isə sual işarələriylə göstərdiyimiz tərcümə xətalalarının haradan meydana gəldiyinin izahına çalışaq. Əvvəla, şeir İstanbulun geniş caddəyə – prospektə çıxan tipik ara küçələrindən birində yerləşən evdə sevgilisini gözləyən gənc aşiqin yalqızlıq ovqatının, həyəcan və iztirablarının təsviridir. Axşam düşür, küçələrdən əl-ayaq çəkilib. Pəncərələr örtülür, qapılar sürmələnilir – kilidlənir, cəftələnir (pərdələnilir kəlməsi yerində deyil). Gecə gözetçisinin səkilərdəki ayaq səsləri yalqızlığa qər q olmuş lirik qəhrəmana son dərəcə qaba və sət gəlir (kaldırma qırıntının əlaqəsi yoxdur). Aşiq cama – pəncərə şüşəsinə (şama yox) üzünü söykəyib, yanan qəndillərə (çiçəklərə yox) gözü-nü dikib. Lampa hisindən (güllərin səmindən yox) sevgilisinin fotoşəklinə düşən kölgələr – cizgilər onun gözlərinə sürmə çəkir. Sevgilisi isə gəlib çıxmaq bilmir. Beləcə, aşiq sabahı dirigözlü açır. Şeirin ilk misrasındakı küçələrdən evə yığışan səslər şeirin son misrasında evlərdən küçələrə daşır. Tərcümədə isə son misrada küçələrdən evə şirin (?) səslər tökülür. Bütün gecə gözünə yuxu getməyən, intizarla gözlədiyi sevgilisi gəlib çıxmıyan aşiqin əhvali-ruhiyyəsinə, o anki ovqatına (şair özü də sondan əvvəlki misrada mən ağlarkən) ifadəsini işlədir şirin səslər nə dərəcədə uyğun gəlir?!

Faruk Nafiz "Üçbəndlik "Əri-yən adam" adlı şeiri bütövlükdə yaxşı tərcümə edilsə də, birinci bənddə təhrifə yol verilib:

*Gözlerim gözlerində
dinlenirken eriyor,
Eriyor yaklaşırken
dudağına dudağım.*

*Zerrelərim çözülmüş gibi
sesler veriyor,
Ben sıcak bir denize inen
buzdan bir dağım.*

Tərcüməsinə diqqət edək:

*Gözlerim gözlerində
dincəlirkən əriyir,*

*Əriyir yaxınlaşarkən
dodağına dodağım.*

*Zərrə-zərrə tökülürmüş kimi
səslər əriyir,*

*Mən isti dənizdə buzdan
bir dağam.*

Qafiyə cütləri pozulmuş, məna təhrif edilmişdir. Şair sevgilisinin isti ağuşuna girməklə buz dağının (aysberqin) yavaş-yavaş isti dənizə dalmasını müqayisə edir. Buz necə isti suya salındığında çir-çitir səslər çıxararaq əriyirsə, o da sevgilisinin qollarında onun dodaqlarından öpərkən elə əriyib yox olur, özünü unudur. Tərcümədə isə buz dağı isti dənizin içindədir (?) və səslər əriyir (?)

Hər iki dili bilməklə yanaşı, mütərcim eyni zamanda dilimizə çevirdiyi şairin mənsub olduğu ədəbi məktəbi, cərəyanı, bütövlükdə yaradıcılığını dərinləndirir. Məsələn, türkcədən dilimizə onlarca şeiri mükəmməl tərcümə edən, özü də tanınmış bir şair-publisist olan mütərcimin Yunus Əmrədən çevirdiyi şeirdə oxuyuruq:

*Şəriət, təriqət yoldur gedənə,
Həqiqət meyvəsi ondan içəri.*

Beytin orijinalı belədir:

*Şəriət, tarikat yoldur varana,
Hakikat, marifet andan içəri.*

Türkiyə təsəvvüf ədəbiyyatının ən böyük sənətkarlarından biri olan Yunus Əmrə ikicə misrada vəhdəti-vücut fəlsəfəsinin, sufizmin mahiyyətini açıb. Bu təlimin mahiyyətinə görə kamilliyə, kamil insana gedən yol

Haqqa qovuşmaqdan keçir. Bunun üçün müxtəlif mərhələ, mərtəbə-məqamlardan keçilməlidir. İlk pillə Şəriətdir. Lakin

İslam şəriətini hər kəs anlamaz. Bunun üçün məktəbə, müəllimə

ehtiyac var. Təriqət (ərəbcə yol sözündən) bu məktəblərdən biridir. Müəllim – mürid, tələbə – müridir. Bu məktəbdə oxunan elm şəriətin əsasları, haqq yoluna varmanın təməl prinsipləridir ki, buna Mərifət elmi deyilir. Yalnız bu məktəbi bitirən, bu elmi öyrənən Həqiqəti kəşf edir, Haqqa qovuşur, kamil insan olur. Tərcümədə Mərifət sözünün yerinə həqiqət meyvəsi işlənilir. Təsəvvüfün dörd təməl mərhələsindən biri olan Mərifətin tərcümədə verilməməsi bu fəlsəfi-ideoloji cərəyanın mahiyyət bütövlüyünə xələf gətirir.

(Davamı gələn sayımızda)

Əsgər RƏSULOV,
Filologiya elmləri doktoru,
professor

Türkcədən şeir tərcümələrində təhriflər

Azərbaycan əsilli görkəmli türk yazıçısı, siyasətçi və dövlət xadimi Səməd Ağaoğlu (1909-1982) çağdaş Türkiyədə memuar ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri kimi tanınır. Onun oxuculara təqdim olunan "Atamın dostları" kitabında atası, XX əsrin ilk onilliklərində Azərbaycanın və Türkiyənin fikir həyatında müstəsna xidmətlər göstərmiş Əhməd Ağaoğlunun (1869-1939) türkçülük hərəkatında, sənət və siyasət aləmində, yeni Türkiyənin qurulması uğrunda mübarizədə çiyin-çiyinə addımladığı bir sıra görkəmli şəxsiyyətlərin portretləri yaradılıb. Müəllifin ad çəkəndən son dərəcə səciyyəvi cizgilərlə rəsm etdiyi bu portretlər özlərinin, eləcə də Əhməd Ağaoğlunun həyatının, mübarizə və ideallarının bir sıra xüsusiyyət və keyfiyyətlərini aşkara çıxarır.

Səməd AĞAOĞLU

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Esendal 1943-cü il seçilmələri üçün partiyadan namizədlər axtarmağa başladı. Axtardığı kəsləri tapmaq üçün şair, hekayəçi, qəzetçi, professor, mühəndis, kənd təsərrüfatı mütəxəssisi – xülasə, hər peşədən, hər sənətdən bir xeyli gənci həftənin müəyyən günlərində Xalq evində və ya başqa bir yerdə başına toplayırdı. Belə görüşlərin keçirilməsində məqsəd millət vəkili seçiləcək namizədlərin fikir, düşüncə və meyillərini öyrənmək idi. Lakin partiyanın baş katibi maraqlandığı suallara cavab tapmaq üçün çox qəribə metoddan istifadə edirdi. Məsələn, ortalağa belə bir mövzu atırdı: "Qərblə, yoxsa şərqli olmalıyıq?"

Türkiyə üçün bu qədər bəsit, köhnəlməmiş, səviyyəsinə, cazibədarlıq və canlılığını itirmiş məsələnin gündəmə gətirilməsini, müzakirəyə çıxarılmasını eşidənlər əvvəlcə duruxurdular. Sonra isə, təbii ki, əksəriyyət qərblə olmaq fikrinə üstünlük verirdi. O zaman Esendal sözə başlayıb Qərbin, Qərb mədəniyyətinin əleyhinə elə sət və kəskin danışıq, elə mənəvi, məntiqsiz, dəlilsiz iddialar irəli sürürdü ki, toplantıya gələnlər bu sözlərin inqilabın yetirməsi olan Cümhuriyyət Xalq Partiyası Baş katibinin dilindən eşidildiyini heç vaxt dərk etmək istəmədilər.

Özümün də iştirak etdiyim toplantılardan birində Məmduh Şövkət eynən aşağıda yazdığım sözləri dedi:

"Qərb mədəniyyətini bütün quruluş və müəssisələri ilə birlikdə ölkəmizdən tamamilə rədd etməliyik. Sonra ehtiyacımız olan mədəniyyəti özümüz yenidən yaratmalıyıq. İnsanlar mikroblara qarşı vaksinlər və digər müalicə üsulları olmadan da yaşayıblar. Qərb mədəniyyətinin bəhrəsi kimi bugünkü vaksinlərin, digər dərmanların yerinə özümüz tam yenilərinə tapmayana qədər onları istifadəsindən vaz keçməliyik".

Bu sözlər qarşısında hamımızın ağız açılı qalmışdı. Professor Şövkət Əziz Qansu¹ özünü saxlaya bilmədi, uca səslə, az qala bağıraraq "Bunlar nə biçim fikirlərdir, nə düşünlənməmiş sözlərdir? – deyər etirazını bildirdi: "Qulaqlarıma inana bilmirəm. Əgər zarafat edirsinizsə, bura belə zarafatların yeri deyil. Yox, sözləriniz, həqiqətən ciddidirsə, o zaman dediklərinizin mənasını anlamaqda aciz qaldığımı etiraf edirəm".

Esendal halını pozmadan cavab verdi:

"Qətiyyətlə zarafat etmirəm. Hamısı səmimi fikirlərimdir. Əgər bütün bunları eləməsək, millətimizin məhv günü çox yaxındadır".

İran şahı Rza Pəhləvinin² "bəradəri-xasi-əzizi Məmduh Şövkət bəyi Tehrandə təkrar türk səfiri kimi görmək istəməsinin və monarxın arzusundakı ısrar notlarının əsl səbəbini həmin gecə anladım.

O sırada daxili işlər vəkili olan Cümhuriyyət Xalq Partiyası əski baş katibi ilə yenisi arasındakı fərq tam bu qədər böyük idi!

Cümhuriyyət Xalq Partiyası Baş katibli kimi Mahmud Şövkət Esendaldan yadigar qalacaq bəlkə də yeganə işıqlı xatirə çox az insanın xəbərdar olduğu aşağıdakı hadisədir:

Nihal Atsızın³ yazıları nəticəsində başlanan "19 May həbsləri" artıq tam bir terror mənzərəsinə çevrilməkdə idi. Dövrün hakimləri "Bu insanların əsl qayələri bizi devirməkdir!" – deyib uzaqdan yaxından milliyətçi kimi tanıdqları hər kəsi həbsə atmaq istədikləri zaman qarşılarında Esendalı gözlədilər. "Mən də milliyətçiyəm. Əgər qərarınız belə isə, o zaman məni də həbs edin!" Onun dəvəsi təbiətini, mistika ilə dolu beynini, əski dövrlərin təcrübəsinə əsaslanaraq hər şeyə belə təcili reaksiya vermədiyini göz önünə gətirib gözlənilməz hərəkətinə əvvəlcə təəccübləndilər. Amma sonra soyuq başla düşünüb görmək istədikləri işin yalnız məmləkət, özləri üçün də zərərli olacağı qənaətinə gəldilər. Və təşəbbüslərindən vaz keçdilər.

Xalq Partiyasının keçmiş və yeni baş katibləri arasındakı rəqabət zamanı hər iki tərəf gələcəkdə işlərinə yarayacaq ünsürlərin Məclisdə təmsilçiliyini təmin etmək üçün çox çalışdılar. Sonda tərəflərin ikisinin də niyyətlərinə az-çox nail oldularını söyləmək mümkündür.

Yeddinci və Səkkizinci Millət Məclislərində həmin tərəfdarların bir-birindən maraqlı macəraları oldu. Amma diqqəti çəkən bir məqam da var idi: Xalq Partiyasının "Müstəqil qrupu" daha çox keçmiş daxili işlər vəkili mövqeyini müdafiə edirdi!

1944-cü ildə nəşr etdirdiyim "Qüvvəyi-Milliyə ruhu" kitabımdan Məmduh bəyə də göndərmişdim. Gözləntilərimə rəğmən, bu barədə tək bir sətir də yazmadı. O yay Böyükadadakı klubda rastlaşdım. Soyuyq tərzdə salam verdikdən sonra "Kitabını oxudum. Bəyənmədim. Bəzi insanları heç layiq olmadıqları halda, çox yüksəklərə qaldırmısan" – deyib uzaqlaşdı.

Yeddinci Böyük Millət Məclisinin fəaliyyətinin ikinci ilində Birinci Məclisin əski Baş katibi Cümhuriyyət Xalq Partiyasının daxilində özünü az qala müxalifət qrupunun rəhbəri kimi aparırdı. Xitabət kürsüsündə o qədər də gözə dəymirdi. Fəqət altdan-altdan qurduğu təbliğat işlərinin, adamları inandırmaq üçün əl atdığı təqinlərin nəticələri artıq görünməkdə idi. Məclisdə ciddi tədbirlər işlənilib həyata keçirilməsi yolu ilə məmləkətin inkişaf zərurəti barəsində həqiqi müzakirələr başlanmışdı. Bu yolda önə atılanların arasında kim dayanır? – sualı meydana çıxanda dərhal cavab verirdi: – O!

Amma yenə bu sıralarda Məclisdə Xalq Partiyasının daxilində yeni bir cərəyan başlanmışdı.

İkinci Dünya müharibəsinin sonu yaxınlaşır, əqibət yavaş-yavaş bəlli olurdu. Demokratların (ABŞ-in Demokrat Partiyası nəzərdə tutulur - V.Q.) seçkiləri qazanacağı şübhə doğurmurdu.

Deməli, qaliblərin, bu da mümkün olmasa, ən azı onları müdafiə edənlərin sırasına düşmək və San-Fransisko konfransı⁴ səhnəsində görünmə bilmək üçün Türkiyədə təkpartiyalı rejimin dəyişdirilməsi, digər siyasi partiyaların fəaliyyətinə imkan yaradılması və bu yolla da demokratik idarəçilik sisteminin tətbiqi tələb olunurdu. Zətan türk milləti də bunu istəyirdi.

Belə olduğu təqdirdə zaman qazanmaq məcburiyyətində idi. Yarlanmış fasilə zamanı müxalifətin hücumlarını tam dayandıрмаğı bacarmasa da, zəiflədə bilirdi. Digər tərəfdən, Xalq Partiyası daxilində o, başda olmaqla qarşı çıxma biləcək insanları nüfuzdan salar, xalqın nəzərində hörmətsiz, etibarsız edib siyasi səhnədən uzaqlaşdırardı.

Xalq Partiyasının səfi planını həyata keçirərkən partiyanın əski baş katibini əvvəlcə müxalifətin önünə çıxaracaqdı. Onun əli ilə gördüyü sət tədbirlər nəticəsində müxalif qüvvələri bir qədər geri oturdacaqdı. Sonra isə özü hadisələrə müdaxilə edərək artıq siyasi rəqiblərinə qarşı sət və amansız münasibət tərəfdarı kimi tanınan, bunun da nəticəsində xalqın, partiyanın gözündən tamam düşən silahdaşını sıxışdırıb yenə arxa plana keçirəcəkdə. Bu yolla da bir güllə ilə iki, hətta üç dovşan vuracaqdı.

Düşünülən plan əsasən uğurla icra edildi. Əski baş katib artıq ölkənin baş vəkili idi. Ürəyində tutduğu hədəfə çox yaxınlaşmışdı. Hökumət və partiya demək olar, ovcunun içində idi. İndi həyata keçirəcəyi tədbirlərlə məmləkətdə sabitlik və hüzur qoruyub saxlayacaq, "dəmir pəncəli baş vəkili" adını qazandıqdan sonra isə hər şeyə qeyd-şərtsiz hakim olacaqdı!

¹ Şövkət Əziz Qansu (1903-1983) – tibb və antropologiya sahəsində tanınmış türk alimi. Ankara Universitetinin ilk rektoru. Türk Dil Qurumu və Türk Tarix Qurumunun, habelə bir sıra nüfuzlu beynəlxalq elmi cəmiyyətlərin üzvü olub. Demokratik baxışları ilə seçilib.

² Rza şah Pəhləvi (1878-1944) – İran şahı (1925-1941-ci illər), Pəhləvi sülaləsinin qurucusu. Öz ölkəsində həyata keçirdiyi islahatlarda "Atatürk ilkələrindən" əhəmiyyətli şəkildə yararlanmışdı. Xüsusilə 1933-cü ildə Türkiyəyə bir aylıq səfərindən sonra islahatları daha da genişləndirmişdi və bu məsələlərdə türk səfiri Esendalı özünün ən yaxın məsləhətçilərindən biri sayırdı.

³ Nihal Atsız (1905-1975) – türk yazıçısı, şair və fikir adamı. Cümhuriyyət dövründə türkçülük fikrinin ardıcıl tərəfdarlarından biri kimi tanınmışdı. 1944-cü il, mayın 19-da cümhuriyyətin İsmət İnönünün başda Nihal Atsız və aralarında Alparslan Türkeş olmaqla bir qrup şəxsi "irqçilik-Turançılıq" yaymaqda ittiham etməsindən sonra 34 nəfər həbs edilmişdi. İki ildən çox davam edən məhkəmə prosesi sonunda müttəhimlərin bəraət almaları ilə başa çatmışdı.

⁴ İkinci Dünya müharibəsinin son aylarında, 1945-ci il, aprelin 25-dən iyunun 26-na qədər ABŞ-nin San-Fransisko şəhərində 50 dövlətin iştirakı ilə keçirilən və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) yaradılması ilə nəticələnən beynəlxalq konfrans nəzərdə tutulur.

Davamı gələn sayımızda

Tərcümə edən:
Vilayət QULİYEV, professor

○ **1915-1917-ci illər Azərbaycanda mənəvi, mədəni və inqilabi yüksəliş dövrü idi. Milli oyanış, iqtisadi tərəqqi, sosial cəhətlər ədəbiyyatda, incəsənətdə və mətbuatda mühüm hadisələrlə müşayiət olunurdu. Hələ də davam edən Birinci dünya müharibəsinin məhrumiyətləri mədəniyyətin tərəqqisinin qarşısını almaq iqtidarında deyildi. Üç nəhəng siyasi-mənəvi məkanın – Rusiya, Türkiyə və İranın əhatəsində yerləşən Azərbaycan məmləkətində müstəqillik arzularının ilk şərtləri görünməkdəydi. Çökməkdə olan Rusiya imperiyası bu tarixi zərurətə mane ola bilməsə də, doğurduğu bolşevizm ideyası ilə əsarət buxovlarının parçalanmasına imkan verməyə cəhət etdi.**

Bu illərdə xüsusilə mətbuat və teatr sahəsində ölçüyəgəlməz tərəqqi hiss olunurdu. Ə.Hüseynzadə, Ə.Ağayev, M.Ə.Rəsulzadə, Ə.Topçubaşov və s. kimi ictimai-siyasi xadimlər mətbu söz vasitəsilə milli oyanışa təkan verirdilər. Böyük bəstəkarımız Ü.Hacıbəyovun opera və operettaları, kəsərli publisistikası dövrün ən dəyərli hadisələrindən idi. Zülfüqar və Üzeyir Hacıbəyov qardaşlarının teatr truppasına rəhbərlik edən H.Ərəblinskiyin tamaşaya qoyduğu əsərlər böyük əks-səda doğururdu. Azərbaycan teatri və musiqisi nəinki Qafqazda, hətta Rusiyanın başqa ərazilərində, Orta Asiyada və Yaxın Şərq ölkələrində böyük şöhrət qazanmışdı.

1917-ci ildə Rusiya imperiyasının dağılması ilə nəticələnən Birinci dünya müharibəsinin başa çatması Azərbaycanda da siyasi cəhətlərə və hakimiyyət çevrilişlərinə səbəb oldu. Belə şəraitdə, təbii ki, xüsusi mülkiyyətin, o sıradan, kino istehsalının və prokatının normal fəaliyyəti xüsusilə çətin idi. Qarışıqlıqlardan istifadə edilib 1917-ci il oktyabrın 31-də Bakıda hakimiyyəti zəbt edən avantüracı və şovinist S.Şaumyanın başçılıq etdiyi matros deputatları soveti qısa müddət ərzində bütün sahələrə nəzarəti öz əlində cəmləməyə, xüsusi mülkiyyətə son qoymağa çalışırdı. 1918-ci ilin yazında əsas sahələri – baliqçılıq və toxuculuq sənayelərini, bankları, ticarət donanmasını milliləşdirmə adı altında ələ keçirməyə çalışan Bakı Soveti sahibkarların inadlı müqaviməti ilə üzlənməmişdi. Zor və təhdidlər, «əks-inqilabla mübarizə aparən fəvqəladə komissiya»nın repressiyaları geniş miqyas almışdı. Azərbaycanın sərəvətlərini vətəndaş müharibəsi içində olan Rusiyaya göndərməyə çalışan S.Şaumyan və bolşevik-daşnak bandası «milliləşdirmə»ni 1918-ci il, mayın 28-də neft sənayesinin «xalqın şəxsində Sovet hakimiyyətinə keçdiyini» bildirin dekretlə başa vurdular. Həmin müddətdə Rusiyada «inqilabi kinematografiya»nın formalaşması (fəhlə-əsgər deputatları Sovetinin kino şöbələri 1918-ci il martın 19-da Xalq Maarif Komissarlığına verilmiş, RK (b) P-nin VIII qurultayında kinonu «zəhmətkeş kütəllərin şəxsi təhsilinə yönəltmək» haqqında qərar qəbul edilmişdi) bu oyanacaq hakimiyyəti də oxşar addımlar atmağa sövq edirdi.

1918-ci ilin martında Şaumyan xuntası – Bakı fəhlə-əsgər və matros deputatları Soveti kinonun milliləşdirilməsi, «kino istehsalının və prokatının möhtəkirlərin əlindən alınması» üçün xüsusi qərar qəbul etmişdi. Bakı Sovetinin bu qərarı kinosahibkarlar tərəfindən narahatlıqla qarşılanmış, çəkiliş vasitələrinin, avadanlığın, kinolentlərin gizlədilməsi yolu ilə saxlanması istiqamətində tədbirlər görülmüşdü. Hətta Zaqafqaziyada belə, rəsmən tanınmayan bolşevik hakimiyyəti öz doqquz aylıq mövcudluğu dövründə ictimai-siyasi anarxiya yaratmaqla milli tərəqqinin qarşısını sədd çəkməyə çalışırdı.

Təbii ki, Bakı Soveti adlanan bolşevik qurumu kinematografdan öz məqsədlərini, liderlərini təbliğ etmək formasında yararlanmağa cəhət etdi. Tarixin yaddaşında qalmış bir fakt dediyimizi sübut edir. 1917-ci ildə naməlum operator tərəfindən Bakıda keçirilən mitinqdə S.Şaumyanın çıxışı lentə alınmışdır. Uzun illər «sədaqətli bolşevik – leninçinin nadir obrazını yaradan sənət əsəri» kimi təqdim olunan cəmi 20 metrlik «Bakı komissarının mitinqdə çıxışı» adlı bu lent, o dövrün ab-havasını çatdırmaq baxımından çox maraqlıdır.

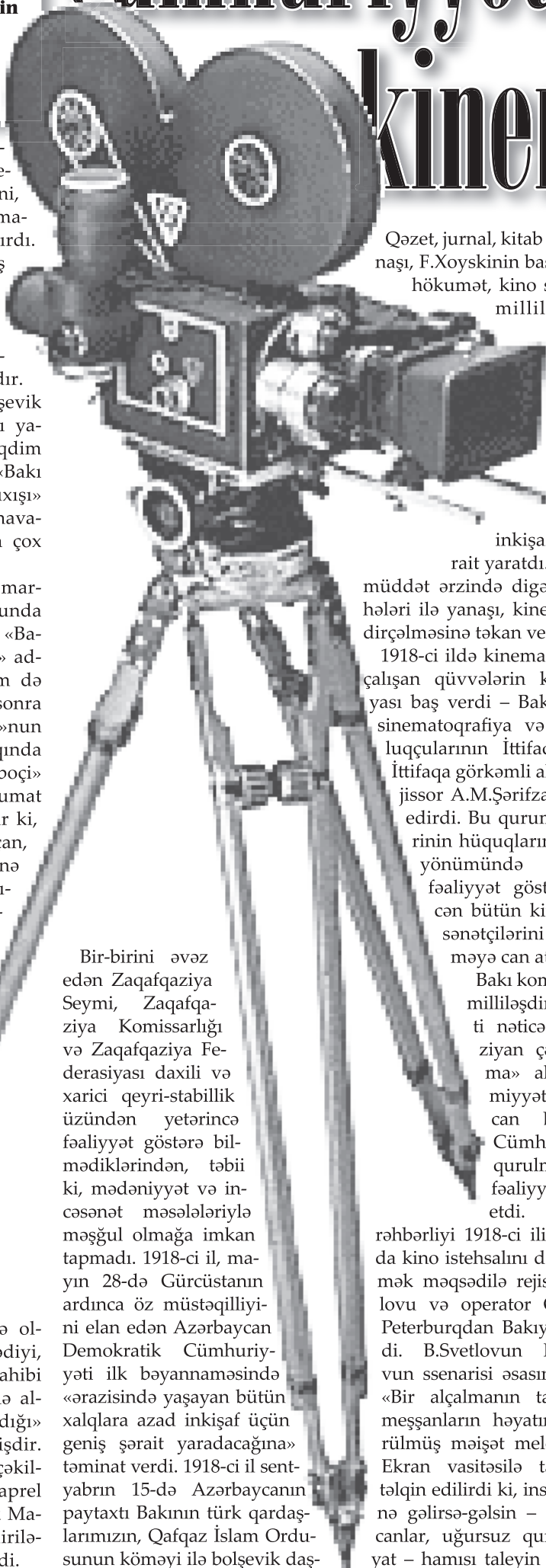
Həmin dövrdə «17-ci ilin martı və kollektiv müqavilə uğrunda mübarizə» adlı (Ola bilsin, «Bakıda xalq azadlığı bayramı» adlandırılan lent) sənədli film də çəkilmişdir. Lentin 10 il sonra – 1927-ci ildə «Azdövkino»nun arxivindən tapılması haqqında mətbuatda («Bakinskiy raboçi» 16 noyabr, 1927-ci il) məlumat verilmişdi. Burada göstərilir ki, keçmiş kino sənayeçisi Koçan, filmi Partiya Tarixi Arxivinə verib. Bu ekran əsəri «Bakıda 1917-ci ilin mart hadisələrini əks etdirir. Müəyyən qədər qərribə ad daşıyan filmə dövrün bütün böyük inqilabi anları lentə alınıb – Bakı proletariati rəhbərlərinin çıxışı, Bakı ictimaiyyəti, kütləvi mitinqlər, yığıncaqlar, mədənlərdə mitinqlər». Filmə baxan PTA və «Azdövkino» tərəfindən onun «nadir nüsxə» olduğu, heç bir kino müəssisəsində və muzeydə olmadığını, nümayiş etdirilmədiyini, «Azdövkino»nun filmin sahibi ilə onu dövlət mülkiyyətinə almaq üçün danışıqlar apardığını» barədə də məlumat verilmişdir. Kinoxronika aprelin 18-də çəkilmiş, «Kaspi» qəzetinin 23 aprel sayında ayın 23-dən 25-dək Mayılov teatrında nümayiş etdiriləcəyi haqqında elan verilmişdi.

1917-ci ildə lentə alınan «Neftin qazılması və çıxarılması» adlandırılmış 3 hissəli sənədli süjet də kino tariximiz üçün qiymətlidir. Uzunluğu 311 metr olan bu lent həmin illərdə neft sənayesinin ümumi mənzərəsini təsvir etməyə imkan verir. Təəssüf ki, 1920-ci ilədək sənədli kinomuzun başqa nümunələri kimi, bu lent də günümüzədək tamam qorunub saxlanmayıb, onun yalnız digər sənədli filmlərdəki parçaları qalıb.

1917-ci ildə lentə alınan «Neftin qazılması və çıxarılması» adlandırılmış 3 hissəli sənədli süjet də kino tariximiz üçün qiymətlidir. Uzunluğu 311 metr olan bu lent həmin illərdə neft sənayesinin ümumi mənzərəsini təsvir etməyə imkan verir. Təəssüf ki, 1920-ci ilədək sənədli kinomuzun başqa nümunələri kimi, bu lent də günümüzədək tamam qorunub saxlanmayıb, onun yalnız digər sənədli filmlərdəki parçaları qalıb.

Filməki rolları, çox güman ki, B.Svetlovun digər lentlərində də çəkilmiş rus teatr truppalarının aktyorları ifa edirdilər. 1919-cu ilin yanvarından Bakı kinoteatrlarında nümayiş etdirilən bu 5 hissəli ekran əsəri dövrü mətbuatda verilən elanlarda «müasir həyatdan bəhs edən güclü dram» kimi təqdim edilsə də, bədii dəyərini təsdiqləyən rəylərlə rastlaşmamışıq. 1918-1920-ci illər ADP dövründə haqqında danışdığımız ekran əsəri Azərbaycanda istehsal edilmiş yeganə bədii filmidir.

Cümhuriyyət dövrünün kinematografi

Qəzet, jurnal, kitab nəşri ilə yanaşı, F.Xoyskinin başçılıq etdiyi hökumət, kino sənayesinin milliləşdirilməsi yönündə bolşeviklərin həyata keçirdikləri tədbirlərin qarşısını aldı, azad inkişaf üçün şərait yaratdı. Bu da qısa müddət ərzində digər sənət sahələri ilə yanaşı, kinematografin dirçəlməsinə təkan verdi.

1918-ci ildə kinematografiyada çalışan qüvvələrin konsolidasiyası baş verdi – Bakı şəhərinin sinematografiya və teatr qulluqçularının İttifaqı yarandı. İttifaqa görkəmli aktyor və rejissor A.M.Şərifzadə başçılıq edirdi. Bu qurum öz üzvlərinin hüquqlarını qorumaq yönündə müəyyən fəaliyyət göstərər, tədricən bütün kino və teatr sənətçilərini əhatə etməyə cəhət etdi.

Bakı kommunasının milliləşdirmə siyasəti nəticəsində xeyli ziyan çəkmiş «Firma» aksioner cəmiyyəti Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin qurulması ilə öz fəaliyyətini bərpa etdi. Cəmiyyətin

rəhbərliyi 1918-ci ilin axırlarında kino istehsalını davam etdirən məqsədlə rejissor B.Svetlovu və operator Q.Lemberqi Peterburqdan Bakıya dəvət etdi. B.Svetlovun P.Muravyovun ssenarisi əsasında çəkdiyi «Bir alçalmanın tarixi» filmi meşşanların həyatından götürülmüş məişət melodramı idi. Ekran vasitəsilə tamaşaçılara təlqin edilirdi ki, insanın başına nə gəlsə-gəlsin – şəxsi həyəcanlar, uğursuz qurulmuş həyat – hamısı taleyin hökmüdür.

Ayrı-ayrı faktlar və ehtimallar ADP dövründə sənədli çəkilişlərin olduğundan xəbər verir. 1918-ci il, sentyabrın 15-də Bakının azad edilməsi, dekabrın 7-də Azərbaycan Parlamentinin açılışı, digər əlamətdar hadisələr fotoların yaddaşına köçürülüb-sə, deməli, sənədli çəkilişlərin olması da mümkündür. Bu gümanımızı həmin illəri görmüş adamların xatirələrindəki faktlar da sübut edir. Məsələn, ADC Milli Şurasının sədri M.Ə.Rəsulzadənin silahdaşlarından biri İ.Əmənullayev bir il sonra keçirilən müstəqillik bayramı haqqında xatirələrində qeyd edir: «...Dəniz kənarında parad keçirdilər. Paradi Əliəğa Şıxlinski aparırdı, Mehmandarov qəbul edirdi (ADP hərbi nazirinin müavini və hərbi nazir – N.Ə.). Paraddan sonra teatra getdik, orada Bakının necə alınmasını göstərdilər...» Deməli, 1918-ci il, sentyabrın 15-də Azərbaycan və türk əsgərlərinin Bakını daşnak-bolşevik tör-töküntülərindən təmizləməsi haqqında sənədli-xronikal film olub.

Bu dövrdə haqqında dəqiq məlumat olan yeganə çəkiliş 1919-cu il mayın 28-də Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin ildönümü münasibətilə hökumətin keçirdiyi tədbirlərin sənədli xronikasının yaradılmasıdır. Kino tariximizlə bağlı məqalə və monoqrafiyalarda «əksinqilabi Müsavat hökumətinin qurulmasının 1 illiyi» adlanan təntənələri çəkən naməlum operator Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti qoşunlarının hərbi keçidini, onlara tamaşa etmək üçün küçələrə çıxması Bakı əhalisinin lentə alıb. «Azərbaycan kinosu» izahlı kataloqunda filmin rejissor Esfir Şub tərəfindən çəkildiyi qeyd edilsə də, bunu sübut edəcək faktla qarşılaşmamışıq. 1919-cu ilin iyunun 13-də «Ekspress», «Rekord», sonralar isə «Forum» kinoteatrlarında bədii filmlərdən əvvəl nümayiş etdirilən bu sənədli lent tariximiz üçün nadir kinomaterial sayıla bilər.

Təəssüf ki, həmin çəkiliş Azərbaycan Mərkəzi Dövlət Foto-kino Sənədləri Arxivində saxlanmayıb. Kinoşünas və rejissor A.Salayev eyni zamanda 1918-ci ilin mart qırğınından bəhs edən sənədli-xronikal çəkilişlərin olduğu bu materiallara Londonda tamaşa etdiyi haqqında mətbuata açıqlamalar vermişdi. Yeri gəlmişkən, biz o dövrdə Bakıda olan türk, sonra isə ingilis qoşunlarının lentə göçürüldüyü ehtimalını

Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti hökuməti qısa müddət (cəmi 23 ay) ərzində fəaliyyət göstərmişdən, daxili və xarici düşmənlərə qarşı arasıkəsilməz mübarizə apardığından mədəni-maarif sahəsində nəzərdə tutduğu islahatları tam gerçəkləşdirə bilmədi. Azad sahibkarlığın inkişafına şərait yaranan hökumət, filmlərin çəkilişinə və nümayiş etdirilməsinə, kinoteatrların fəaliyyətinə heç bir qadağa qoymurdu. «Azərbaycan Respubli-

«Ampir» (Molokan küçəsi), «Mars» (Vorontsov və Qubernski küçələrinin kəsişdiyi yer), «Muza» (Velikoknyajeskaya küçəsi, Kələntərovun pasajı), «Rekord» (Böyük Dəniz küçəsi, Azadlıq Meydanı), «Renessans» (Torqovaya, 11), «Unison» (Telefonu və Budaqov küçələrinin kəsişdiyi yer), «Fenomen» (Dənizkənarı bulvar), «Forum» (Böyük Dəniz küçəsi), «Fransız» və «Ekspress» (hər ikisi Olginok küçəsi) kinoteatrları

Nikolayev küçəsindəki 6 saylı binada, 1-ci Realni məktəbində «elmi-kültüvi kinematoqraf» işləyirdi. Təbii-fiziki elmlər həvəskarları cəmiyyətinin tabeliyində olan Mərkəzi Valideyn Dərnəkləri Şurasının orqanı idi. Bundan başqa, Birjevaya küçəsindəki Yefimov qardaşlarının binasında yerləşən «Modern» sirkində də kino seansları nümayiş etdirilirdi. 1915-1916-cı illərə nisbətən kinoteatrların sayının azalması 1917-ci ildə Bakı Soveti hökumətinin apardığı «milliləşdirmə» siyasətinin nəticəsi idi. Bununla əlaqədar bolşevik hakimiyyətinin gördüyü tədbirlər nəticəsində bir çox sahibkarlar var-yoxdan çıxmış, kinoteatrlar fəaliyyətini dayandırmağa məcbur olmuşdu.

Bu dövrdə kinoteatrların filmlərlə təchiz edilməsilə yerli prokat kontorları (ilk növbədə «Filma» aksioner cəmiyyətinin prokat kontoru) məşğul olurdu.

«Levin və K» yoldaşlığı Rusiyanın bolşevik hökuməti tərəfindən milliləşdirildiyindən, onun Bakı bölməsi də bağlanmışdı. Regionda baş verən siyasi hadisələr və müharibələr, təbii ki, bu sahənin fəaliyyətinə də təsirsiz ötürməmişdi. Ona görə də ekranlarda yeni filmlərin nümayişlə bağlı dövrü mətbuatda çox az məlumat rast gəlirik.

1920-ci il, aprelin 28-də bolşevik Rusiyası hökumətinin iradəsi və yerli kommunistlərin köməyi ilə Azərbaycanı işğal edən XI Qırmızı Ordu Azərbaycanın müstəqilliyinə son qoydu. Görünməmiş qırğınlar və total təbliğat hesabına hakimiyyətə yiyələnən bolşeviklər ölkəni milli tərəqqi yolundan döndərməyə nail oldular. Xalqın müstəqilliyi ilə yanaşı, mənəviyyatı da zora məruz qaldı. Həmin vaxtdan «Azərbaycan milli kinosu» əvəzinə «Azərbaycan sovet kinosu» adlandırılan yabançı bir inkişaf yolu müəyyən edildi.

Nəriman ƏBDÜLRƏHMANLI

(1918-1920-ci illər)

istisna etmirik. Çox güman ki, Türkiyənin, Böyük Britaniyanın və Rusiyanın saxlanclarında həmin çəkilişləri tapmaq mümkündür.

kasının 1920-ci il üçün unvan-təqvimində kinematoqrafla bağlı məlumat verilib. Burada göstərilir ki, həmin dövrdə Bakıda 12 kinoteatr fəaliyyət göstərirdi.

əsasən bədii filmlərin nümayişi ilə məşğul olurdular; Balaxanı küçəsindəki 1-ci kişi seminariyasında «şagirdlər üçün kinematoqraf» fəaliyyət göstərirdi;

Son illər Qarabağ müharibəsi mövzusunun Azərbaycan kinematoqrafiyasında həlli ciddi müzakirələr doğurur. Şübhəsiz ki, vətənpərvərlik ruhlu filmlərə ciddi ehtiyac var. Amma istənilən film milli, regional problemləri elə işıqlandırmalıdır ki, dünyada qəbul oluna bilsin. Təbii ki, müharibə bütün bəşəriyyətin problemi. Amma hər müharibə filmi sənət əsəri kimi gözlənilən effekti verməyə də bilər. Məsələn, aşırı pafos və şovinist çağırışların səsləndirildiyi əsərlər konyuktur məzmun daşıyır, yalnız bir xalq üçün aktual olur, dünyanın malına çevrilmir.

Bu mənada vətənpərvərlik filmini ərsəyə gətirmək daha çətin. Rejissor Elxan Cəfərovun yaxınlarda böyük ekranlara çıxan «Yarımcıq xatirələr» bədii filmi bu mənada müsbət tendensiya kimi qəbul etmək olar. Film C.Cabbarlı adına «Azərbaycanfilm» kinostudiyasında dövlət sifarişi ilə istehsal edilib.

Ekran əsərinin ssenari müəllifləri Konstantin Vorobyov və Yavər Rzayev, quruluşçu operatoru Nadir Mehdiyev, quruluşçu rəssamı Vadim Şafranski, Rafiq Nəsirov, bəstəkarı Polad Bülbülöglü, redaktoru Ramiz Rövsən, icraçı prodüseri Azər Quliyev, prodüseri isə Müşfiq Hətəmovdur.

Yarımcıq qalan xatirələrin ağrısı

Ekran əsərinin çəkilişləri Belarusun Brest, Minsk şəhərlərində və Vileyka qəsəbəsində aparılıb. Film həm də II Dünya müharibəsində faşizm üzərində qələbənin 70 illiyinə həsr olunub. Onun əsas qəhrəmanlarından biri də rus millətinin təmsilçisidir. Bu mənada filmin mövzusunun özü artıq Belarus, Rusiya və ümumiyyətlə, II Dünya müharibəsində iştirak etmiş bütün xalqlar üçün maraq doğurmalıdır. Qarabağ müharibəsi ilə II Dünya, konkretləşdirsək, Böyük Vətən müharibəsi arasındakı paralellərin özü də kifayət qədər diqqətçəkən haldır. Yəni, yaşamanın özü bizim üçün yeni və vacibdir.

Filmin qəhrəmanı Azər (təbii ki, ad da simvolik seçilib) iki müharibənin iştirakçısıdır. Onun gəncliyini Bəhrüz Vaqifoğlu, ahl vaxtlarını isə Qurban İsmayılov canlandırır. Film Böyük Vətən müharibəsi veteranının Qarabağ döyüşlərində mühasirəyə düşməsi səhnəsindən başlayır.

Düşmən tərəfdə vuruşan rus əsgəri, qarşısında müharibə veteranının olduğunu biləndə onu xilas etmək istəyir, amma gecikir. Əvəzində Azərin hansısa nəşrin redaktoruna müraciətlə yazdığı müharibə memuarlarını tapır. Kamera şagird dəftərində yazılan xatirələrin üzərindən irəli-geri (Brestə, almanların əsir düşərgəsinə, oradan da Qarabağa) keçidlər edir. Bəzən partlayış hansı məkanda və zamanda baş verdiyini müəyyən edə bilmir. Brestdə partlayan qumbaranın səsi kəsilməmiş epizod daşıyır – tamaşaçı diqqəti Qarabağdakı yanğına keçməli olur. Bu mənada rejissorun yanaşması maraq doğurur – müharibənin zamanı və məkanı olmur. Müharibə hər yerdə eynidir – insan ölümləri, yaralıları, yanan evlər, əsir düşən adamlar. Elxan Cəfərovun o biri filmlərində olduğu kimi, burada da operator işi (Nadir Mehdiyev) və xüsusi effektlər maraq doğurur...

Filmdə Qarabağ həqiqətlərinə erməni hərbi qruplaşmalarına dəstək verən rus zabitinin nəzər-nöqtəsindən yanaşılır. Rus zabiti azərbaycanlı Azərin müharibə veteranı olduğunu biləndən sonra onun hər şeyə münasibəti dəyişir: Azər onun babasının döyüş yoldaşı olub, babası ilə birgə Vətən uğrunda döyüşüb. Bundan sonra düşmən tərəfdə vuruşan rus – qəhrəmana çevrilir. Azərin nəşini ermənilərdən alıb qohumlarına vermək üçün o, ölümünü belə gözə alır. Zabit özünün soydaşı olan həmkarına sual edir: - Biz nə üçün burdayıq?.. Sual ekrandan şillə kimi səslənir. Cavab artıq əhəmiyyətli deyil. Cavab olmasa da olar. Sual ritorikdir...

Maraqlı burasındadır ki, filmdə düşmən tərəf - ermənilərə münasibətdə pafosdan kənar, məsələn, Azərlə eyni səngərdə Brest uğrunda döyüşən erməni əsgəri müəyyən qədər müsbət obraz kimi yadda qalır. Amma çox incə bir məqam var.

Əsir düşərgəsinə hər dəfə qaf-qazlı gətiriləndə o, sual verir: «Ermənisən?». Rejissor söhbəti uzatmır. Bu sualın cavabı böyük hesabla heç həmin erməninin özü üçün də heç nəyi həll eləmir. Sonrakı münasibətlərdə onun üçün də milli mənsubiyyətin önəmi qalmır. Amma diqqətli tamaşaçı özü anlayır: qonşularımız əsrlər boyu təbliğ etdiyi şovinist tərbiyə və ideoloji təbliğatdan əziyyət çəkirlər. Bununla belə, həmin erməni əsgəri azərbaycanlı Azərin ən yaxın silahdaşlarından birinə çevrilir...

Filmin sonunda rus zabiti azərbaycanlı qəhrəmanın nəşini təhvil verir, amma elə bu zaman tələyə düşür, pusquda duran «saqqallılar» azərbaycanlı döyüşçünün əvəzinə onu nişan alırlar. Xatirələr - Azərin memuarları yarımcıq qalır. Əslində, burada da simvolika var. Müharibə bitməyib. Ya da belə deyək, münasibət həllini tapmayıb. Xatirələr yarımcıqdır. Söhbət təkə Azərin və rus zabitinin yaşadıklarından getmir, həm də bizim yaşadıklarımızdan gedir. Həyatımızın özü yarımcıqdır - Qarabağsızdır. Onu tamamlamayınca, yalnız «Yarımcıq xatirələr» çəkəcəyik, hərçənd bunu demək mütləq lazımdır ki, Elxan Cəfərov üzərinə düşən bu yükü layiqincə yerinə yetirib.

RƏBİQƏ

Dövrün böyük ensiklopedik alimi Xacə Nəsirəddin Tusinin həyat və yaradıcılığı, elmi fəaliyyəti barədə çox yazılıb. Təqdim olunacaq yazıda isə əksər hallarda haqqı tapdalanan, müasir dillə desək, "müəlliflik hüququ pozulan" bir alimdən söhbət açılacaq. Əslində böyük Tusinin bu yönünü işıqlandırmaq, müəllifi olduğu ilkəri xatırlamaq onun bioqrafiyasına toxunmaqdan daha vacibdir. Azərbaycan elmində ayrı-ayrı vaxtlarda Zakir Məmmədov, Fərman Eyvazov, Əli Babayev, eləcə də bir çox alimlər Tusidən danışarkən Avropada geniş yayılan bir çox elmi mətləbləri məhz onun yaratdığını qeyd ediblər.

Amerikanın kəşfi, müasir qlobusun ideyası

Yazsaq ki, Amerikanı ilk dəfə Nəsirəddin Tusi kəşf edib, bu fakt yanlış qəbul ediləcək. Çünki o, nə dünyaya səyahətinə çıxıb, nə də həmin torpaqlara ayaq basıb. Lakin Kolumbun XV əsrdə ilk dəfə Amerikaya səfərindən (halbuki o, özü də Amerikada olduğunu bilmirdi) 200 il əvvəl Nəsirəddin Tusi özünün "Zic Elxani" (Elxani Cədvəlləri) əsərində hazırladığı meridian və paralellər xəritəsində belə bir quru torpağın olduğunu bildirmişdi. Tusi dünya xəritəsini meridianlar üzərində qurarkən, ilkin sıfır meridianının uzunluq xəttini indiki Qrinvicdən 34 dərəcə qərbdə qeyd etmişdi. Adıçəkılan xəritədə 256 məntəqənin yerləşdiyi uzunluq və en dairəsi göstərilir. Nəsirəddin Tusi uzunluq dairəsinin ölçüsünü Qrinvicdən 34-35 dərəcə qərbdən götürərək, Cənubi Amerikanın şərq hissəsindən keçirir. Professor Həbibulla Məmmədbəyli buna əsaslanaraq belə bir ehtimal irəli sürür ki, o dövrün astronom və coğrafiya mütəxəssisləri hələ Kolumbdan çox-qox qabaq Qərbi yarımkürəsində, sonralar Amerika adlandırılmış materikin varlığından xəbərdar imişlər. Bu ideyanı isə ilk dəfə olaraq böyük Tusi özünün "Zic Elxani" əsərində səsləndirir.

Başqa bir fərziyyə də Tusinin böyüklüyünü əks etdirir. İlk dəfə X-XI əsrin böyük alimi Əl Biruni tərəfindən hazırlanan qlobus, çox təəssüf ki, sonradan avropalı Martin Behaymın adına çıxarıldı. Doğrudur, onun icadını daha təkmilləşmiş, daha peşəkar iş hesab edənlər də yanılmırdılar. Amma Behaymın hazırladığı qlobusdan heç də fərqlənməyən qlobusu Nəsirəddin Tusi, məsləkdaşı ilə birgə əsasını qoyduğu və rəhbərlik etdiyi Marağa rəsədxanasında hazırlamışdı. Azərbaycan fəlsəfə tarixinin araşdırıcısı, professor Zakir Məmmədov Nəsirəddin Tusinin irsini araşdırarkən mənbələr əsasında belə bir faktı qeyd edir ki, 1266-cı ildə Marağa rəsədxanasında N.Tusi ilə bir yerdə çalışan azərbaycanlı mühəndis Kəriməddin Əbubəkr Mahmud oğlu Səlmasinin düzəltdiyi cihazlar arasında içiboş yer kürəsi modeli də olub. Üzərində iqlimlərin təsviri verilmiş bu fiqur coğrafi qlobus idi. Bununla da Zakir Məmmədov, elm aləmində ilk coğrafi qlobusun alman alimi Martin Behaymın hazırlaması haqqında fikri elmi fakt əsasında təkzib edir.

Hələ bu da son deyil. Yerin Günəş ətrafında fırlanmasını kəşf etməklə dünya astronomiya elminin yeni mərhələsini yaradan Nikolay Kopernik də Tusidən qidalanan alimlər sırasındadır. Kopernik 1543-cü ildə yazdığı "Göy sferalarının fırlanması" əsərinin 67-ci bölümündə bir digərinin daxilində hərəkət edən iki çevrənin müəyyən qanunauyğunluqlarından bəhs edir. Amma bu riyazi bəhs Kopernikdən 200 il əvvəl Tusi tərəfindən deyilmişdi. Həmçinin, dövrün alimlərinin əsərlərində "Tusi cütü" kimi tanınırdı.

Tusidən müxtəlif illərdə Nyuton, Kepler, Leybnits, Paş kimi alimlər də yararlanmışlar. Amma məşhur rus alimi Laboçevski kimi heç kəs Tusidən sui-istifadə etməyib. Bu sui-istifadənin tarixçəsinə nəzər salaq:

Böyük alimimiz Mirzə Kazım bəy Sankt-Peterburqda çalışan zaman Laboçevski ondan yerlisi olan alim Nəsirəddin Tusinin əsərlərini xahiş edir. Şərqsünas alim Mirzə Kazım bəy onun xahişini yerə salmır. Tusinin bir neçə əsərini riyaziyyatçıya təqdim edir. Həmin əsərlərin arasında Azərbaycan elm tarixinin ilk çap kitabı hesab edilən "Təhriri-Öqlədis" əsəri də var idi. "Təhriri-Öqlədis" antik yunan filosof, astronom və riyaziyyatçısı Evklidin əsərlərinin şərhini əsasında yazılmışdı. Əsərin adı "Evklidin şərhini" olsa da, Tusi yalnız şərhlərlə kifayətlənməmişdi. Onun riyazi nəzəriyyələrinə əks olan başqa bir nəzəriyyə ortaya qoymuş, bir növ Qeyri-Evklid həndəsəsi ideyasını ərsəyə gətirmişdi. Lakin çox təəssüflər olsun ki, Laboçevski Mirzə Kazım bəyin bəxşisindən yararlanaraq, o əsərdəki ideyaları öz adına çıxarmış və riyaziyyatda Qeyri-Evklid həndəsəsi adlanan predmetin "əsasını qoymuşdu".

Azərbaycanın ilk çap kitabı

Madam ki, "Təhriri-Öqlədis" dən danışdıq, o zaman əsərin başqa məziyyətindən də söhbət açaq.

Əsər Azərbaycan tarixində ilk çap olunan kitabdır. Elə bu detali da Tusinin ilkəri sırasına daxil etməliyik. Düzdür, kitabın çap olunduğu 1594-cü ildə Tusinin ölümündən 320 il keçirdi. Amma o, yenə də ilkə imza ata bilməmişdi. 1594-cü ildə Romanın Medici mətbəəsində nəşr edilən kitab Azərbaycan tarixində ilk çap kitabı ünvanını qazandı. Azərbaycan dilində mənası "Evklidin şərhini" olan əsər Romadan sonra, az qala bütün dünyanı gəzdi. London, İstanbul, Sankt-Peterburq, Mərkəş və başqa yerlərdə təkrar-təkrar nəşr edildi. Azərbaycanda isə 1995-ci ildə "Azərbaycanın ilk çap kitabı" adı altında işıq üzü gördü. Kitabın məziyyətləri haqqında danışdıqca bitməz. Bunun özü ayrıca və geniş söhbətin mövzusuudur. Təkcə bunu deyək ki, bu gün dünyada az qala hər adamın əzbər bildiyi vurma cədvəli ilk dəfə olaraq o əsərdə təqdim edilib.

Molla Nəsrəddin və Xacə Nəsrəddin

Nəsirəddin Tusini biz ancaq dəqiq elmlər sahəsinin ustası kimi tanısaq da, o, alimlər demiş, həm əqli, həm də nəqli elmlərin sənətkarı idi.

Nəsirəddin Tusinin oğurlanan əsərləri

Yeni riyaziyyat, astronomiya, məntiqə yanaşı, həm də ədəbiyyatşünaslıq, fəlsəfə, fiqh, musiqişünaslıq kimi sahələri də dərindən bilirdi. Hələ sağlığında tərtib olunan 57 kitabdan ibarət kataloqunda adıçəkilən sahələrin hər birinə aid dəyərli əsərlər rast gəlinirdi. Məsələn, onun ərzədən bəhs edən, cəmi 70 səhifədən ibarət əsəri orta əsr divan ədəbiyyatında bu vəznə yeni baxışı meydana gətirdi. Nəqli elmlər sahəsinin də bilicisi kimi tanınan Tusi, hikmət və kəlam elmlərini də dərindən əxz etmişdi. Professor Məmmədağa Soltanov 1952-ci ildə "Azərbaycan" jurnalında yazdığı məqalələrin birində bu xüsuslara əsaslanaraq, bəzi elmi faktlara söykənərək məşhur hazırcavab bilici Molla Nəsrəddinin elə Xacə Nəsirəddin Tusi olduğunu qeyd edir. O, haqqında bəhs olunan məqalədə aşağıdakı faktları əsas götürərək, Molla Nəsrəddinin Tusinin elə özü olduğunu bildirir:

"Molla Nəsrəddin mövzusu üzərində elmi-tədqiqat işi aparan Avropa və Şərq alimləri yazırlar ki, Molla Nəsrəddin adı bu qədr şöhrət tapa bilməzdi. Bu şöhrətli şəxsin adındakı "Nəsrəddin", şübhəsiz, XIII əsrdə Xacə Nəsirəddin Tusidən başqa bir adamla bağlı deyildir.

Bəzi qədim daş çapı, litoqrafik məzhəkə və lətifə kitablarında Molla Nəsrəddin lətifələri sırasında açıqdan-açığa Molla Nəsrəddin, Xacə Nəsirəddin, hətta Nəsirəddin Tusi adına təsadüf edirik (Məsələn, "Lətif və zərail", səh.12).

Xacə Nəsirəddin Tusinin «Əxlaqi Nasiri» kimi məşhur bir əsəri var ki, burada o, Hülakü xan ilə olan ünsiyyətində bəzi lətifələr də işlədib. Bu lətifələr eyni ilə Molla Nəsrəddinin lətifələri kimi məşhurdur".

Tusi əfsanəsi

1201-ci Tus şəhərində anadan olan Xacə Nəsirəddinin övladları, nəvə-nəticələri sonradan Ordubada köçdü. Şah Abbas böyük alimə görə onun Ordubaddakı bütün şəcərəsini vergidən azad etdi. Özü isə ömrünü Bağdadda başa vurdu. Tusinin dəfni ilə bağlı çox qərribə bir əfsanə var: Onu Bağdadda imam Museyi Kazımın məzarının yanında dəfn etmək istəyirlər. Torpağı qazarkən elə qazdıqları yerdən bir sərđabə aşkar olunur. Sərđabənin üzərindəki yazılardan bəlli olur ki, orada xeyli müddət əvvəl ölmüş, lakin başqa yerə gömülmüş xəlifə dəfn edilmiş imiş. Daha doğrusu, həmin xəlifə onu özünün məzarı kimi elə sağlığında hazırlatmış. Amma müəyyən səbəbdən orada dəfn olunmur, sərđabə də uzun zamandan sonra yerin altında qalır. Amma ən təəccübləndirici məqam sərđabənin tikintisinə başladığı gün, ay və il, elə Nəsirəddin Tusinin anadan olduğu gün, ay və illə bir olur. Alimi dəfn edənələr sərđabənin üzərində bu yazılı tarixi görəndə heyərlənirlər. Nəsirəddin Tusini elə "öz yerində" dəfn edirlər.

Elmin NURİ

Vladimir VARAVA
(Rusiya)

Səhər açılmadı. Həmişə gündəlik hadisələrin baş verdiyi adi həyat başlamadı. Dan yerinin söküldüyü məqam yetişəndə də artıq möhlətinin çatdığından utanmayan gecə davam eləyirdi. Günəş çıxmıdı, səma da elə axırıncı qürub çağından sonrakı vaxtda olduğu kimi qaranlıq idi. Zülmət, sakitlik və azacıq soyuq, tutqun torpağın bütün məkanında qərar tutmuşdu. Saat səkkiz oldu. Erkən yay üçün bu, artıq əsl gündüz idi: belə vaxtda işıq dünyanı aydın, şəffaf qüvvəsi ilə doldura-doldura bütün gücünü alışıb-yanır.

Amma bunlar həmin səhər baş vermədi, indi ona səhər də demək olmazdı. Saat üçə yaxın, nədənsə ilk xoruz bənirinin eşidilmədiyi məqamda bu dünyada uzun, cəsarətli ömür yaşamış qocanı xoşagəlməz hiss bürüdü. O, adətən, həmişə mehriban həmirində gecə soyuğunun və əbəz yaşamış həyatın izləri yox olan günü və Günəşi tezliklə qarşılamaq üçün çətin, yuxusuz gecədən canını qurtarıb həmin vaxtanan yatağından qalxırdı. İşıq qurtuluş idi; qəlbində ümidin oyanması üçün bircə sısqa şüa bəs eləyirdi. Hətta, heydən düşmüş, az qala ölmüş qəlbə belə o ümid dönə-dönə alovlanırdı. Bu da möcüzəli xoşbəxtlik idi.

Qoca bir dəfə də olsun, vaxtını ötürmədən dan yerini qarşılamağa çıxdı. O, güney səmtində yaşadığı böyük çölün o biri tərəfində ilahi işığın necə səssiz, təntənəli halda çıxdığını görüb uşaq kimi sevinirdi. İlk işıq həmişə müəyyən qədər qeyri-adi – azacıq sərin, bozuntul, qarlığa yüngülçə həmləyirdi. Həmin məqamda onu bir qədər qorxu bürüyürdü; elə bil, zaman dayanır, Yer kürəsi Kainatın, həyatı xatırladan heç bir şeyin olmadığı dərin quyusunun dibinə düşürdü. Amma bir an sonra aləm alışıb-yanan şüalarla işıqlanır, o işıqda hər şey görünür, həyatı görkəm alırdı. Havanın günəşli, ya da tutqun olmasının əhəmiyyəti yox idi; Günəşin işığı dünyanı gecə zülmətinin əsarətindən xilas eləyib göz önündə canlandırır. Bu, o qədər sevinc doğuran, eyni zamanda elə təbiydi ki, qocanın qəlbini qısa müddətə sevincə dolur, bunun da gücü başlanan günə tab gətirməyə bəs eləyirdi.

Yeni gün başlananda qoca işığın zülmət üzərindəki bu qələbəsinə özünün də cüzi aidiyyətini duyurdu. Əlbəttə, bütün ilahi hadisələrin onun iradəsindən kənarında baş verirdi. O, bunu insani hüdudlarda kamilləşmiş müdrikliyiylə anlıyır. Amma yox, məhz iradə, işığa və həyata iradə vardı, məhz buna görə də gündəlik həyat başlayanda qoca qəlbini sakit sevincinə bürünürdü, guya özünün, dünyanın hakimi, ağası, hökmdarı olduğunu təxəyyülündə canlandırır bir qədər əylənirdi. Bu, Yer üzündə yaşayan, hər yeni günə fərəhlənən insanın sevinciydi. Qoca dərk eləyirdi ki, artıq ömür möhləti tükənir. Amma hər yeni səhər onda əvvəlki həyat qüvvəsini və adi mövcudluq iqtidarını qısa müddətə də olsa, dirçəldirdi.

Həmin səhər gəlib çıxmıdı. Səhər açılmır, Günəş çıxmırdı. Artıq oyanmış qoca xoruz bənirini eşitməyində qəlbində bu vaxtanan tanış olmayan anlaşılmaz, qəfil narahatlıq duydu. "Nə baş verə bilər axı?" – O, ölüyən nəzərlərlə qaranlıq, ulduzsuz səmaya, qatı gecə zülmətinə bürünmüş, güclə görünən torpağa baxırdı. Adətən həmin vaxtanan gecənin sərin çəkilib gedir, yerini asta-asta hənilənən istiyə verir, isti də Günəşin çıxacağını əvvəlcədən hiss eləyər-eləyər artıq torpağın gözəgörünməz gizləndirindən çıxır, onu büllura oxşayan şəhlə örtürdü. İstinin olmaması narahatlığı artırır, həmin həyəcan da artıq fəlakət öncəduyumuca çevrilmişdi.

Qocanın əlləri adət eləmədiyi tərzdə əsirdi. Çoxdan unudulmuş duyğu onu, elə bil güclü şimşək zərbəsilə məhv eləmişdi. Uzaq uşaqlıq çağlarında anasının ölümündən xəbər tutanda da bu cür olmuşdu. Onda zaman dayanmış, dünya-ələm dubsiz uçuruma yuvarlanmışdı. Qoca evin ətrafına hərləndi, alaqaqıdan çıxıb adətə üzrə dan yerinin ağarmasını qarşılıdığı çölə yollandı. Hələ Günəşin doğmağına bir qədər vardı, amma o, elə bil, anlaşılmaz qüvvənin təkanıyla daha evdə qala bilmirdi.

Qoca sanki son gizli duasını oxuyaraq oxuya səmaya baxıb orda yaxınlaşan səhərin əlamətlərini görmədi; Kainatın sonsuz ənginliklərindən ona yalnız zülmət boşluq baxırdı.

Qocanı qorxu bürüdü; o, uzun ömür yaşamış, həyatında çoxlu bədbəxtlik, dərd-sər görmüşdü. Tez-tez ölümcül təhlükənin onu bir göz qırpımında məhv eləyəcəyi vəziyyətlərə düşmüşdü. Amma hər halda, mövcudluğunun ən ağır dəqiqələrini arxada qoyub qocalanacaq yaşamışdı. Bu da onun ruhunu möhkəmləndirmişdi. Qəlbə boş deyildi, bununla belə, cəsur idi. Tez-tez qocaya elə gəlirdi ki, daha dünyada heç şey onu qorxutmaq iqtidarında deyil. Üstəlik, qorxu və inciklik duymadan istənilən anda asanlıqla ölə bilərdi. Uzun müddət ehtiyac içində yaşamış vərdişi qocaya heyifsilənib-eləmədən həyatla vidalaşmağa imkan verirdi. Bununla belə, qəlbində gündəngünə alovlanan son ümid həmişə onu həyatda saxlayır, naməlum qüvvəsilə yeni günü gözləməyə, ömür yükünü şikayətlənmədən, qəzəblənmədən daşımağa məcbur eləyirdi.

Bu, həm də adi insan mövcudluğu, adama elə gəlirdi ki, o mövcudluğun qarşısını dünyada heç bir qüvvə almağa qadir deyil. Həmişə hardasa yaxınlıqda gizlənmiş, dəhşət burulğanına atmaq üçün sadə həyatı xəyanətkarcasına pusan qorxunc qüvvələr birləşsələr də, ən müqəddəs və sadə şeyi yerindən tərpədə, naməlum, çox qədim nizamla yoluna qoyulmuş, gündən-günə, nəsilə-nəslə dəyişməz dövriliklə baş verən qanunu poza bilməmişdilər. İnsan mövcudluğunun xırdalanmış, adi həyatı, beləcə aramsız axıb gedirdi.

Amma burada da daha qorxulu, qorxunun özündən də dəhşətli bir şey vardı. Onun son ümid imkanını əlindən alan nəşə mövcud idi. Qoca fikirləşirdi ki, əməlli-başlı götür-qoy eləyəndə, ola bilməz ki, Günəş çıxmasın. Düşünürdü ki, bu, bütün dünyanı məhv eləyən ağlagəlməz fəlakət olardı. Təbiət qanunlarının dəyişməzliyi imkan verməzdi ki, yeni səhər açılıb Günəş çıxmasın. Axı gündüz ona görə gündüzdü, gecə deyil. Həm də əgər Günəş çıxmasa, onda səhər də açılmamalıdı. Onda, ümumiyyətlə, heç şey olmaz. Üstəlik, zaman da olmazdı, onda da o, heç doğulmazdı, bu dünyada da kimsə yaşamazdı.

Yalnız zülmətin hərəkətsiz kütləsi dünyanı üzərindən asılıb qalmışdı.

Bəlkə hələ tezdir?! – Artıq dəhşətdən sıxılmış şüurundan zəif xilasedici fikir keçdi. Ürəyi sürətlə, qarmaqarışlıq halda döyünməyə başladı, nəfəsi daraldı. Bəs adamlar? – Ağlına qorxunc kəşfi gəldi. Bir neçə saat sonra, onun kəşfi hamıya məlum olanda dünyada nə baş verəcəyini təsəvvüründə canlandırdı. Onda Yer üzünü necə qarmaqarışlıq, necə qorxu bürüyəcək! Qoca dünyanı üzərində hökm sürən zülməti qovmaq üçün nəşə eləmək, hansı tədbirə görmək istəyirdi. Amma o, neyləyər bilərdi axı? O məlum şeyə inanmadan, Günəşi çıxmağa çağırmağa, yalvara-yalvara səmanın qaralıq dubsizliyinə dönə-dönə baxırdı.

Səma da, nədənsə ulduzsuz idi. O, hələ dünən axşam yatmadan əvvəl zamanları, məsafələri, məkanları, faciəli olan dərkolunmaz kainata, uşaq sədəlvəhliliyi ilə min dəfələrlə heyətlənə-heyətlənə ulduzlu səmaya necə baxdığını xatırlayırdı. Amma o, sadəcə bütün bunlara uşaq kimi təccüblənirdi, heç vaxt hər şeyin niyə başqa cür yox, belə olduğu barədə fikirləşmirdi. İndisə ulduz da görünürdü. Təbiət göy üzünə qalın bulud pərdəsi çəkəndə belə olur. Səma, elə bil qara məxmərdən toxunmuşdu, yumşaq parçası işığın bütün əlamətlərini udurdu. Yalnız Günəşin çıxmaları olduğu yerdə bir anlığa parıldayan uzaq ulduzun zəif ziyası peyda oldu, o da çox qısa müddət, bir göz qırpımı qədər çəkdi. Uzaqlarda ağlayan uşaq səsi və it hürüşü eşidildi, xoşagəlməz əks-səda kimi bütün ətrafa yayıldı. Adamlar tezliklə yuxudan oyanacaqlar, bəs onda necə olsun? Onlar nə görəcəklər, nə deyəcəklər?

Qoca kədərli ümitsizliklə xatırladı ki, hələ dünən gündüz və işıqlıydı, Günəş şüalarına bürünmüş geniş çöllər, mavi sularının bütün canlılara həyatverici sərinlik apardığı çay, çayın sahilində uşaq gülüşü vardı. Özünün qayğıları, sevincilərlə birgə adi həyat vardı. Günəş hər dəfə öz mövcudluğuyla bəzən yorğunluq və ümitsizlik duyğusu yarada-yarada öz işini itaətlə başa vururdu. Hətta bəzən donqultu da eşidirdi və həmin donqultuda Günəşin işıq saçdığı, amma şüaları altında heç nə baş vermədiyindən doğan qəzəb çalarları vardı. Amma bu, yeknəsəq, yorucu, bununla belə, hər cür dərdlərə və faciələrə tab gətirməyə imkan verən işıq idi. Hamı bilirdi ki, yeni gün başlayacaq, bütün keçmiş kədər, faciələr həmin günün səhər sevincində əriyib itəcək.

O, dan yerinin ağarması lap yaxınlaşan hərəkətsiz dayandı, amma bir dəyişiklik baş vermədi. Qoca saata baxıb gördü ki, artıq günortadı, amma adamların narahatlığından, vurnuxmasından doğmalı olan səs-səmir eşidilmirdi, heç nəylə müqayisə olunmayan sükut axırdı. Soyuq, qaralıq gecə uzanırdı, nədənsə məlum oldu ki, indi həmişə beləcə olacaq.

Qoca uzaqlarda naməlum qımlı sezdə, başa düşdü ki, adamları, onun kimi, məsələnin nə yerdə olduğunu dərk eləyib, öz taleilərlə barışılar. Bəzilərinin ümitsizcəsinə başlarını yuxarı qaldıraraq səmaya baxdıqları, bəzilərinin əllərini yuxarı qaldıraraq, bəzilərinin sakitcə diz çöküb kədərli dua elədikləri görünürdü.

Qəribəydi, hər şeyi şirin yoxluq zülmətinə bürüyəcək həyat yox olmamış, ölüm də gəlib çıxmamışdı. Yox, həyat davam eləyir, yeni gün də başlayırdı, amma bu, Günəşin çıxmıdığı ilk gün idi.

Tərcümə edən: NƏRİMAN

Yeni gün

(Hekayə)

Çölün üzərində gözişləməz zülmət, sanki uzaq, yad ələmlərdən gəlmiş qəribə sərinlik vardı. Gecə torpağın doğma ənginliklərində möhkəm, çarəsiz halda qərar tutmuş sükkunətli rahatlığında donub qalmışdı. Qoca əşyaların cizgilərini güclə görürdü. O, əlini irəli uzadıb anlaşılmaz, ələcsiz, köməksiz halda araladığı barmaqalarını çətinliklə seçirdi. Dünyanı keçilməz divar kimi tutmuş ağaclar onun qarşısında nəhəng qara kütlə kimi dayanmışdı. Onların qatı zülmətində Yer üzünün adi sakini üçün dəhşətli, dözülməz bir şey gizlənmişdi.

Quşların erkən yay çağına xas olan cikkiltisi eşidilmirdi. Qeyri-adi sakitlik vardı; adama elə gəlirdi ki, sükut dünyanın lap səs-səmsirsiz, unudulmuş, xarabalığa çevrilmiş naməlum bir guşəsindən gəlir.

Qocanın fikri sürətlə dünyanın yaradılışının lap əsaslarına, heç bir əvvəli-axırı olmayan, amma hər yerdə gözişləməz, hüduzsuz sonsuzluq hökm sürən dərinliklərinə və ənginliklərinə uçurdu. Həmişə hər şey vardı, əsas da elə bu idi, belə düşüncələrdə günahkar olmayan fikirləri haralaraca gedib çıxmağa qadir idi. Əgər vardisa, onda var və olaçaq. İşıq yox ola bilməz, ələm yox ola bilməz. Bu, çox sadə və təkzibedilməzdi.

O, başqa vaxt belə başdansovdu fikirləri ələ sala bilərdi. Bu cür şeylər barədə heç düşünmürdü də, həmişə mövcudluğun əzablı-sevincli zərurətinə boyun əyirdi. Həyatın qayğıları belə şeylər barədə düşünməyə imkan vermirdi. Onun bədbəxtliklərə və narahatlıqlara həssas qəlbini heç vaxt "niyə" və "necə" sualları həyəcana gətirmirdi. Amma indi inanılmaz, əvvəllər baş verməyən, uzun və çətin ömür yaşamış insanı heyətlənməyə, sarsılmağa, ümitsizləşməyə məcbur eləyən nəşə baş verirdi. O görürdü ki, səhər açılmayıb, ələmsə mövcuddu, ətrafındakı şeylər özlərinin başlıca mahiyyətlərini itirməyiblər.

Bu səhifəni uşaqlar, yeniyetmələr üçün hazırlamışıq. Amma bu, heç də o anlama gəlməsin ki, səhifəmizi oxuyarkən böyük zövq almayacaq. Mütləq alacaqlar, çünki elm öyrənmək, savad almaq insanın əbədi, həmişəcavan arzularındandır. Bəşəriyyət zaman-zaman adamları iki yerə bölüb: savadlılara və bisavadlara. Bütün sivilizasiyalar ona görə sivilizasiya olub ki, içindəki savadlı kəsim, düşünən insanlar artıb, fərqli bir mədəniyyət yarada bilib.

Müasir dövrdə elmə, biliyə can atmaq daha vacibdir, çünki dünənə kimi qarşımızda bir sirr olaraq qalan çox mətləblər artıq çözümlə-çözümlə gədir, bildiklərimiz artıq bilmədikləri-miz azalır. Amma nə qədər öyrənsək də, bilmədiklərimiz bildiyimizdən qat-qat çox olaraq qalacaq.

Səhifəmizi müntəzəm izləsəniz, minlərlə mürəkkəb sualın sadə cavabını tapacaqsınız. Bu mətləblərin əksəriyyəti ilə orta məktəbdə rastlaşmışıq, amma təəssüf ki, dərslərimizin, nədənsə həmişə qəliz olan elmi dili ucbatından çox şey əxz edə bilməmişik. Biz heç də o iddiada deyilik ki, "Hər suala bir cavab" rubrikamızı izləyə-izləyə savadlanacaq, alim olacaqsınız. Məqsəd uşaqlarımızın dünyagörüşünü genişləndirmək, onları həmişə diqqət mərkəzində olan maraqlı həmsöhbətə çevirməkdir.

İlqar ƏLFİ

Hansı həşərat ən uzunömürlüdür?

Nədənsə, təbiət Yer üzünü məskunlaşdıran başqa canlılarla müqayisədə həşəratlara çox qısa ömür öta eləyib. Lakin həşəratlar arasında biri var ki, həyatdan bir çox canlılardan daha uzun yaşamaqla zövqünü alır. Bu cırcıramaların müəyyən bir növüdür ki, 17 il yaşayır! Dişi termitdən fərqli olaraq, heç bir həşərat bu göstəriyyəyə yaxın belə düşə bilməz!

Lakin inanmıyıq ki, başqa həşəratlar ona həsəd apara, çünki həmin cırcıramalar 17 ilin hamısını yerin altında keçirir və sonra daha 5 həftə yaşamaq üçün işıqlı dünyaya çıxıb ölür. Bu xırda məxluqun inkişafı üçün təbiətə niyə 17 il lazım olduğunu heç kəs bilmir. Bəlli olanı yalnız budur ki, həmin cırcırama öz yumurtalarını ağacların budaqlarında qoyur. Elə ki, körpə cırcıramalar yumurtadan çıxdı, yerə düşür və torpağa girərək bitkilərin kökündən yapışib orda qalır. Bax, onlar növbəti 17 ili bu vəziyyətdə, tam hərəkətsiz, bitki şirəsini əmərək keçirirlər.

Bu müddət ötdəndən sonra hansısa gizli qüvvə onları yerin üstünə çıxmağa məcbur edir. Onlar ağaca dırmanır, qılafı açılır və onun içindən yetkin cırcırama çıxır. Yeri gəlmişkən, hərdənsə hərdən təbiətin qoynuna çıxanda siz yəqin cırcıramaların uca səsinə eşitmisiniz. Bu səsi erkək cırcırama çıxarır. Onun öz əzələləriylə hərəkətə gətirdiyi boşqaba bənzərən xırdaca orqanları olur və cırcırama əzələlərinin köməyiylə həmin "boşqabçıları" durmadan titrədənək səs çıxarır.

Alimlər deyir ki, cırcıramanın bu səsi çıxaran orqanları təbiətdə olan "musiqi" orqanlarından ən mürəkkəbidir.

Ümumiyyətlə, cırcıramaların yer üzündə 800-dən artıq növü var, amma uzunömürlü cırcıramaya hələlik yalnız Amerikada rast gəlmək mümkün olub. Qalan cırcıramalar isə orta hesabla 2 ilə yaxın yaşayır.

Bitkilər həşəratlarla qidalana bilərmə?

Əgər siz heç vaxt çiçək yetişdirməmişsinizsə, onda yəqin, elə bilirsiniz ki, çiçəklər, güllər tam ziyanlıdır. Amma bitkilərin də ən azı üç növü var ki, həşəratla qidalanırlar və onların hər biri ov eləyən bütün heyvanlar kimi, qana hərisdir.

Bu bitkilər arasında ən məşhuru tropik Asiyada, Borneoda yaşayan nepentes adlanan bitkidir. Nepentes özündən həşəratları cəlb edən şirə buraxır. Bundan əlavə, bitkinin kənarlarından da al-qırmızı, cəlbedici xətt keçir. Həşərat gülün rəngi və gözəl qoxusuna aldandığına yaxınlaşır. Nektardan içmək üçün dolçaşəkilli çiçəyin ləcəyinə qonur. Dolçanın yuxarı divarı o qədər sürüşkəndir ki, həşərat aşağı sürüşür və orada artıq yolunu gözləyən güclü bir mayenin içinə düşür. Həşərat həmin mayədə batmağa başlayır və maye öz qurbanını həll edərək bitki üçün qidaya çevirir.

Həşəratları yeyən digər çoxbilmiş bitki isə şəhçəyidir. Onun hər yarpağının üst tərəfi xırdaca kirpikçilərlə örtülüdür. Bu kirpikçilər cəlbedici bir maye ifraz edirlər və

bu maye hər kirpiyin ucunda şəh damlası kimi görünür (çiçəyin adı da elə bundan əmələ gəlib). İstənilən kirpiyə toxunan kimi, həşərat ona yapışır. Bundan sonra qalan kirpikçilər ona tərəf əyilərək qurbanlarından bərk-bərk yapışırlar. Yazıq həşəratı əhatə edən maye onun bədənini əritməyə başlayır. Təxminən iki gündən sonra bütün proses başa çatır və kirpikçilər yenidən açılır.

Şimali və Cənubi Kaliforniyada dioneya adlanan (onun başqa adı "Venera milçəktutarı"dır) bir bitkiyə rast gəlmək olar. Bu, həşəratyeyən bitkilər arasında ən "işgüzarıdır". O, yarpağının iki yarısını çənə kimi açaraq gözləyir. Elə ki, milçək yarpağın səthində bitən tüküklərə toxundu, onun hər iki yarısı tələ kimi bir göz qırpmında örtülür. Bundan sonra milçək şirədə həzm olur və yarpağın hər iki yarısı yenə açılaraq əvvəlki vəziyyətini alır.

Niyə ağcaqanadı insanın ən qəddar düşməni hesab edirlər?

Təsəvvür edin ki, xoş havası olan bir yay günündə günəşin altında uzanıb canınızı qızdırırırsınız... Birdən vızılı eşidirsiniz, az sonra əlinizə, ayağınıza soxulan neştərin acısı duyulur. Cəld həmin yerə bir şapalaq endirirsiniz – bəxtiniz gətirsə, əlinizi çəkəndə yerində xırdaca qan ləkəsi görəcəksiniz. Bu, o deməkdir ki, bəşəriyyətin ən qəddar düşmənlərindən biriylə indicə döyüşə girdiniz...

Çoxumuz üçün ağcaqanad zəhlətökən bir parazittir. Onun vızılı bizi, xüsusilə gecələr bezdirir. Amma onun sancması da xoşagələ bir şey deyil, sancandan sonra yerinin qaşınması da.

Çayırtkələr eşidə bilirmi?

Bəzi heyvanlar var ki, elə bilirik, eşitməyir, görmür, yatmır, çünki onların görkəmləri bizə qeyri-adi gəlir. Çayırtkə də məhz belə heyvanlardan biridir. Hə, bir çox cəhətlərinə görə o, qərribə məxluqdur, amma sizin düşündüyünüzün əksinə olaraq, onun qulaqları da var, eşitmə qabiliyyəti də.

Çayırtkənin çox növü var, amma görkəm etibarilə onları bir-birindən fərqləndirmək asan deyil. Çayırtkələrin hamısının güclü çənələri, üç cüt ayağı və çox vaxt iki cüt qanadı olur. Qanadların birinci cütü sərt və düzdür, ikincisi arakəsməli olur və birinci qanadın altında yerləşir. Çayırtkənin yalnız sığırmaq üçün istifadə etdiyi arxa ayaqları çox uzun, güclü olur. Bığlarının uzunluğundan asılı olaraq, çayırtkələr iki əsas qrupa ayrılırlar: uzunbiğ və qısa-biğ çayırtkələr.

Sarança kimi tanınan qısa-biğ çayırtkələr qrupuna həm də adi qəhvəyi çöl çayırtkələri daxildir.

Hər suala

Bu növ çayırtkələr arxa ayaqları ilə ön qanadlarını hərəkətə gətirərək "mahınlı oxuyur". Qulaq asmasına isə qarnında, arxa ayaqlarının dibində yerləşən qulaqları kömək edir. Yaşıl çəmənlik çayırtkələri, darqanadlı çayırtkələr də daxil olmaqla, uzunbiğ çayırtkələrin bığları bədənlərindən uzun olur.

Bütün növlərdən olan çayırtkələrdə "mahınlı" oxuyan yalnız erkəklərdir. Onların qulaqları isə qabaq pəncələrində yerləşir. Oduur ki, çayırtkələrin eşitmə qabiliyyətinə malik olmalarına baxmayaraq, onların qulağının çox qeyri-adi quruluşu var. Elə bədəndə yerləşdikləri yer də adi deyil.

Dəvədəlləyi nədir?

Yer üzündə ən maraqlı həşəratlardan biri də dəvədəlləyidir. Dünyanın müxtəlif yerlərində ona cürbəcür adlar qoyublar və onların arasında "əbid", ya elə bizim dediyimiz "dəvədəlləyi", "qatır qatili" kimi qərribə adlar da var. Sonuncu ad belə bir inancdan qaynaqlanır ki, guya onların tüpürçəyindən qatırlar zəhərlənə bilər. Bizim qoyduğumuz ad, yəni dəvədəlləyi bu həşəratın çox uzun boyu ilə əlaqədardır. Axı dəvəyə dəlləklik etmək üçün gərək yaxşı boyun ola! Ruslar isə ona "boqomol", yəni "Al-laha ibadət edən" adını qoyublar. Çünki uzun, dar bədəni olan bu həşərat sakit, hərəkətsiz qalanda, iri qabaq pəncələrini qaldırıb cüt-ləyir – elə bil ki, dua edir. Maraqlı burasıdır ki, həmin vəziyyəti almış dəvədəlləyi dua-zad eləmir, əksinə, ovla məşğuldur...

Dəvədəlləyi həqiqətən də ən qaniçən məxluqlardandır və ona qatil də demək olar, hannibal da! Dəvədəlləyi başqa həşəratlarla qidalanaraq yaşayır. Ov zamanı o, hərəkətsiz oturur, tələyə bənzəyən qabaq pəncələrini irəli uzadıb yanından keçən istənilən həşəratı tutmağa hazır olur. Məhz daim hücumu hazır vəziyyətdə durduğu üçün dəvədəlləyin qabaq pəncələri yuxarı qalxmış olur. Ovunu tutub saxlamağa qabaq pəncələrinin içəri tərəfindəki iti tilişklər kömək edir. Dəvədəlləyi dörd pəncəsi üzərində yeriyir, uzaq məsafələrə uça-uçə gedir.

Yeri gəlməşkən, dəvədəlləyi yeganə həşəratdır ki, başını çevirib arxasına belə baxa bilər. Yolunu azmış bir milçək görəndə, qabaq pəncələrini irəli atıb onu tutur, elə əlində tuta-tuta, aramla yeyir.

Dəvədəlləyi ailəsinin 800-dən artıq növü var. Onların əksəriyyəti qəhvəyi, yaxud yaşıl rəngdə, 5 santimetr uzunluğunda olur.

Onların ən geniş yayılmışı girdə tordur, amma dördkənc, yastı, qıf yaxud günbəzşəkilli torlar da olur. Ovun qaçıb canını qurtara bilməməsi üçün qapaqlı hörümçək torları da var. Bəzi hörümçəklər isə evlərini kasa şəklində tikirlər və belə evlər suyun altında olur.

Əqrəb nədir?

“Əqrəb” sözünü eşidən kimi, adamın yadına təhlükəli bir zəhər düşür. “Dəli Kür” filmində mədrəsə səhnəsi, yaqın, yadınızdadır – aranı qarışdırmaq istəyəndə uşaqlardan biri “Əqrəb!” – deyə qışqırır, molla da başda olmaqla, hamı dəhşət içində qaçıb canını qurtarır.

Bu dəhşətin izahı da var: çoxumuz elə fikirləşirik ki, əqrəblə görüş xoşagələm bir şey deyil. Amma, məsələn, Birləşmiş Ştatlarda əqrəblərin ölümcül zəhərə malik olanları yalnız Arizonada yaşayır. Bu əqrəblər Meksikada yaşayan, düranqo adlı əqrəblərin yaxın qohumudur. Düranqonun sancması insanı cəmi 1 saat ərzində öldürür və son 35 ildə onun zəhəri 1600 nəfərdən artıq insanın həyatına son qoyub.

Onlar daha çox isti yerlərdə yaşayır. Ölçülərinə görə bir-birindən çox fərqlənirlər - 1 santimetrdən 17 santimetrdək. Bizdəki əqrəblər 3-7 santimetr arasında olur. Onların ən irilərini tropik ölkələrdə görmək olar.

Qarışqalar həmişə koloniyalarda yaşayır?

Koloniyalarda yaşayan tək qarışqalar deyil, lakin məhz onların koloniyaya təşkil etmək bacarığı insanı təəccübləndirməyə bilməz. Bir koloniyadakı həşəratların sayı bir neçə yüz mindən 12 qarışqayadək dəyişə bilər. Onlar yerin altında tam gizlənmiş evlərini hər yerdə - meşədə, təpədə, hətta palıd qozasının içində də tikə bilər.

Qarışqaların təxminən 2000 növündən ən geniş yayılanı qırmızı və qara qarışqalardır. Bütün qarışqalar ictimai həşəratlar sayılır. Onların icması özünün şahı (daha doğrusu, şahbanusu), qanadlı gənc erkəkləri və dişiləri, qanadsız işçi qarışqaları olan kiçik xalqlardır. Qarışqalar, adətən hündürlüyü 1 metrə, eni 30 santimetrə çatan yuvalarda yaşayır.

Mərkəzi Afrikada, Cənubi Amerikada və Cənubi Asiyada qarışqaların ətyeyən növləri var. Onlara bəzən “Afrika qarışqaları” deyilir. Bu qarışqalardan çox qorxurlar, çünki onlar uzun dəstələr şəklində yürüslərə çıxaraq yemək üçün qurbanlar axtarırlar. Belə yürüslərdə Afrika qarışqalarından azğın məxluqa rast gəlmək mümkün deyil. Ən iri və qorxulu heyvanlar belə Afrika qarışqalarının milyonlarla nümayəndəsinin iti dişləri qarşısında aciz qalır və xilas olmaq üçün özlərini suya təpir, qaniçənlərin bir qismini məhv edirlər.

Termitlər harda yaşayır?

Bir çoxları termitləri qarışqalarla səhv salır. Onların hər ikisi ictimai həşəratlardan olsa da, bir-birindən tamamilə fərqlidirlər. Termitlərin qalın beli və hamar, geriyə əyilmiş, yaxud antensəkilli bığları olur. Termitin bədəni adətən ağ rəngdədir. Bu həşəratlara bütün Birləşmiş Ştatlarda və Cənubi Kanadada rast gəlmək olar. Avropada o, materikin cənubundan başlayaraq Paris və Vyana şəhərlərinədək yaşayır. Lakin termitlərin əksəriyyəti tropik rayonlardadır.

Adətən, termitlər meşələrdə yaşayaraq ağacları yeyir. Onların yuvaları sümük kimi möhkəm materialdan olur. Bu material isə ağacların alınan kütlənin termitlərin bağırsağında emalından sonra yaranır. Həmin material termit yuvalarında rütubətli havanın qorunmasına da xidmət edir. Termit yuvalarının hündürlüyü 9, eni 15 metrə çata bilər.

Bəzi termitlər basketbol topu boyda yuvalarını ağacları qururlar. Bu yuvalar termitləri qarışqalardan, quşlardan, kərtənkələlərdən və hörümçəklərdən qorumağa imkan verir. Afrika termitlərinin bəzi yuvalarında dam çətirşəkilli olur, yağışı içəri buraxmır, digər yuvalar isə elə qurulur ki, içəridə daimi sabit temperatur olsun.

Birləşmiş Ştatlarda üç növ termit var: onların birincisi daşlıqlarda, ikincisi ağacları, üçüncüsü meşələrin arasında, torpaqda yaşayır.

Taxılbiti nədir?

Bizim ətrafımızda heç vaxt bitməyən bir müharibə gedir – insanlarla həşəratların müharibəsi. Bəzi həşəratlar sadəcə parazitdirlər və xəstəlik yayırlar, digərləri isə bununla məşğuldurlar ki, insanın yetişdirdiyi məhsulları məhv etsinlər. Onların ayrıca sinif deyil, yalnız yarımsinif olmasına baxmayaraq, bu ailə heyvanlar aləminin ən çoxsaylı ailəsi sayılır və təxminən 35 000 növü var. Özü də bu növlərin əksəriyyəti hələ alimlər tərəfindən tədqiq olunmayıb!

Taxılbitilər bir-birindən forma, ölçü və rənglərinə görə fərqlənirlər. Adətən onlar uzun xortuma bənzər burunlarından, başlarındakı tiyə kimi çıxıntıdan asanlıqla tanınırlar. Bu çıxıntıların ucunda həşəratın ağzı yerləşir. Dişilər sonradan yumurtalarını qoyacaqları deşikləri açmaq üçün öz burunlarından istifadə edirlər. Taxılbiti sürfəsi adətən, qalın ağ qurdlara oxşayır və elə yetkin həşəratlar kimi müxtəlif bitkiləri işahayla yeyir.

Taxılbiti özünün nəhayət-siz iştahasına görə, koloniyadakı üzvlərinin sayı ilə müqayisədə o dərəcədə də ziyanlı sayılır. Onların ziyanına ən çox dəlalət edən budur ki, taxılbitilər bitkilərin ən qiymətli və ən zərif hissələrini: – tumurcuqları, meyvələri, toxumları, cavan pöhrələri zədələyirlər...

bir cavab

Hörümçəklər öz torlarını necə hörür?

İnsanların əksəriyyəti elə bilir ki, hörümçəklər ipəklərindən yalnız tor hörmək üçün istifadə edirlər. Əslində, öz ipəyindən hörümçək qədər geniş, müxtəlif yerlərdə istifadə edilən ikinci həşərat yoxdur. Hörümçəklər həşərat sayılmır, o, “hörümçəkkimilər” ailəsinə aiddir.

Həşəratlardan fərqli olaraq, onun səkkiz pəncəsi, əsasən səkkiz gözü olur, qanadları yoxdur və bədəni iki hissəyə bölünür. Hörümçəklər praktiki olaraq, bütün iqlimlərdə yaşayırlar. Onlar yerdə qaça bilər, ağaclara dırmanır, hətta suda yaşayırlar. Hörümçək, ipəyini qarnında yerləşən vəzilərin köməyiylə düzəldir. Onun mədəsinin sonunda fırlanan orqanları var ki, onların içində çoxlu deşik olur – ipək həmin deşiklərdən çıxır. Bədəndən çıxanda o, mayeşəkilli olur, amma hava ilə təmasa girmə kimi bərkir.

Hörümçək ipəyin bir neçə növünü istehsal edə bilər: həşəratların düşəcəyi tor üçün yapışqanlı; torun pillələri üçün yapışqansız və barama üçün tamamilə fərqli ipək. Hörümçəklərin hördüyü torlar da müxtəlif olur.

K e ç m i ş
SSRI ərazisində əqrəblər Orta Asiyada, Qafqazda və Krimda var. Əqrəblər hörümçəklərlə qohumdur. Onun dörd cüt ayağı, iki dənə qısqaçşəkilli qabaq pəncəsi olur – həmin qısqaçlarla heyvan qurbanını tutur. Əqrəbin həm də bənd-bənd quyruğu olur, onun ucunda isə zəhər vəzilərinə birləşmiş iti iynə olur.

Əqrəb hərəkət edərkən, quyruğunu qövs şəklində başının üzərində qaldırır. Qısqaçlı qolları ilə qurbanını tutanda, quyruğundakı iynəsini ona sancır. Zəhər ya öldürür, ya da həşəratı iflic edir.

Əqrəblər əsasən gecələr aktiv olur, gündüzlər isə daşın, ağac qabığının altında, evin qaralıq küncələrində bir kölgəlik tapıb orada gizlənilir. Yetkin əqrəblər adətən tək yaşayırlar. Əqrəb balasını dünyaya canlı gətirən heyvandır və anadan olan balaları analarının belindən yarışib bir neçə gün onunla olur, sonra isə çıxıb gedərək müstəqil həyata başlayır.

Qarışqaların bəzi növləri özləri üçün “qullar” saxlayır. Onlar özlərinin daha xırda qohumları üzərinə hücum çəkir, onları yuvasından qovub çıxarır, sürfələrini, yem ehtiyatlarını götürüb öz yuvalarına gətirirlər. Ələ keçirdikləri sürfələri, yumurtaları möhkəm qoruyurlar, ta ki onlardan balalar çıxıb böyüyün və öz “ağalarının” qulluğunda dursun.

Termitlərin özlərinə ev tikməsinə yalnız instinkt əsasında görülən işlərə gözəl nümunə saymaq olar. Yuva koloniyada dünyaya gəlmiş, valideynlərinin gəldiyi yerlərdə heç vaxt olmamış və buna görə də başqa termitlərdən nəşə öyrənməyə heç vaxt imkanları olmayan “fəhlələr” tikir. Lakin termit yuvası hazır olandan sonra, baxırsan ki, bu yuva da yeni yuvada şahla şahbanuluq edəcək termitlərin çıxdığı yuva ilə tam eynidir.

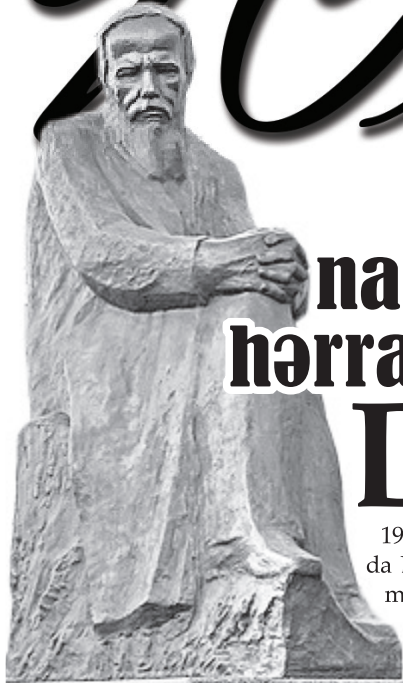
Beləliklə, taxılbitinin, ziyanətindən, sonra bitkiyə yalnız ölmək qalır. Müxtəlif taxıl məhsullarını eyni həvəslə məhv edən anbar taxılbitisi öz ailəsinin ən ziyanlı nümayəndəsidir. Dünyü taxılbitisi isə ancaq düyüleri yox, həm də bütün başqa quru ərzaq məhsullarını zay edir.

Pambığın düşməni olan taxılbiti isə bütün tarlannın məhsulunu məhv edə bilər. Odur ki, bu həşəratın ziyanı ilə müqayisə olunaçaq heç bir fəlakət ola bilməz.

Aydın

N 10(69) 15.04.2016

“Cinlər”in nadir nüsxəsi hərracda satılıb

Dahi rus yazıçısı Fyodor Dostoyevskinin “Cinlər” romanının çox nadir nüsxəsi hərracda yüksək qiymətə satılıb.

1935-ci ildə “Akademiya” nəşriyyatında Lev Kamenev tərəfindən nəşr edilmiş bu kitab özünəməxsus şəkildə “bibliofil əfsanəsi” nə çevrilmişdi.

Qeyd edək ki, Lev Kamenev məşhur partiya fəali və inqilabçı olub. O, 1935-ci ildə siyasi repressiyaya məruz qalsa da, “Cinlər” əsərinin birinci hissəsini nəşr etdirməyə macal tapıb. Lakin kitab nəşr edilən kimi, dərhal da məhv edilmiş. Əsərin çapı nəzərdə tutulan ikinci hissəsi isə, təbii ki, işıq üzün görməyib.

Lakin vaxtaşırı “Cinlər” əsərinin salamat qalmış nüsxələri haqqında müxtəlif informasiyalar yayılırdı. Bəziləri həmin nüsxənin qalmadığını iddia edir, bəziləri isə onu israrla axtarmaqda davam edirdi.

Şotlandiyada Şekspirin ilk seçilmiş əsərlərinin nüsxəsi tapılıb

Ingilis şairi və dramaturqu Uilyam Şekspirin seçilmiş əsərlərindən ibarət ilk kitabının nüsxəsi Şotlandiyanın qərbində, Byut adasında tapılıb. Ədibin 36 əsərini əhatə edən nüsxənin surəti adadakı bir mülkdə aşkar edilmiş. Bu barədə Britaniyanın “Qardian” qəzeti xəbər yayıb.

Xəbərə görə, əsrlərlə Byut adasında “Maunt Styuart” kitabxanasında toz içində qalan əsəri Oksford Universitetinin professoru, Şekspir yaradıcılığının tədqiqatçısı Emma Smit tapıb.

Kitab ədibin ölümündən yeddi il sonra – 1623-cü ildə nəşr edilmiş. Topluda bir sıra əsərlər, o cümlədən “Maqbet”in ilk çap versiyası yer alıb.

○ “Forbes” jurnalı 2014-cü ilin iyun ayından 2015-ci ilin iyun ayına kimi ən çox gəliri olan yazıçıların adlarını açıqlayıb. Siyahıya 89 milyon dollarlıq sərvətiylə yazıçı Ceyms Petterson başlıq edir. Onluqda yer alan yazıçıların siyahısını təqdim edirik.

Ceyms Petterson - 89 milyon dollar

69 yaşlı amerikalı yazıçı C.Petterson gəlirinin böyük hissəsini özünün “Pageturner” fondu vasitəsilə kitabxanalara, universitetlərə və dövlət arxivlərinə bağışlayır. Bu günə qədər 300 milyon nüsxədən çox kitabı çap olunmuş Petterson 19 dəfə “New York Times” qəzetində kitabları ən çox satılan yazıçılar reytinginin qalibi olub.

Con Qrin

“Eyni ulduzların altında”, “Alyaskanın arxasınca”, “İlk məhəbbət”, “Sevgi baharı gözləməz” kimi kitabların müəllifi olan 38 yaşlı Con Qrin 26 milyon dollar sərvəti ilə siyahıda ikinci yerdə qərarlaşıb.

Veronika Rots - 25 milyon 400 min dollar

Siyahının üçüncüsü “Seçilmiş” kitabının müəllifi 27 yaşlı yazıçı Veronika Rotsdur.

Danielle Stil - 25 milyon dollar

“Məni belə sev”, “Zoya” kimi əsərlərin müəllifi olan 68 yaşlı Danielle Stilin kitabları bütün dünyada 500 milyondan çox tirajla satılıb.

Ceff Kinney - 23 milyon dollar

“Zəifin gündəliyi”nin (“Diary of a Wimpy Kid”) müəllifi Ceff Kinney ən varlı yazıçılardan biri kimi tanınır. 45 dilə çevrilən bu əsər müəllifə böyük sərvət qazandırdı.

Canet İvanoviç - 21 milyon dollar

Uzun illər məhəbbət romanları yazan 72 yaşlı yazıçı Canet İvanoviçin “Stefano Plum” əsəri ona milyonlar qazandırdı. “Forbes”in versiyasına görə, ən çox qazanan yazıçılar siyahısında müəllif altıncı pillədədir.

C.K.Roulinq - 19 milyon dollar

Coanna Roulinq bu qədər böyük sərvəti “Harri Porter” hekayələri sayəsində qazanıb. Məşhur yazıçı ötən il ən çox qazanan qadın yazıçılar siyahısında dördüncü sırada yer almışdı. 50 yaşlı dünya şöhrətli yazıçı 19 milyon dollarlıq sərvəti ilə bu il siyahının 7-ci pilləsində qərarlaşıb.

Stiven Kinq - 19 milyon dollar

Qorxu və fantastika janrında romanların müəllifi Stiven Kinq “Forbes”-in siyahısında hər zaman yuxarı pillələrdə qərar tutub. Onun “Qara qüllə”, “Yaşıl yol”, “Ekstrasens” və “Əsarətin bədəli” kimi bir çox kitabları əsasında filmlər çəkilib.

Nora Roberts - 18 milyon dollar

Bu günə qədər 200-dən çox romanı nəşr olunmuş 65 yaşlı yazıçı, əsasən məhəbbət və macərə mövzusunda yazır. Nora Roberts “Qara ifritə”, “Sabah və daima”, “Ağ xəyallar” və s. kitabların müəllifidir.

Con Grişam - 14 milyon dollar

61 yaşlı yazıçının 29-dan çox dilə tərcümə olunmuş kitabları ona milyonlar qazandırdı. Oxucularını hər il yeni kitabla sevindirən yazıçının “Gray Mountain” romanı 2014-cü ildə 620 min nüsxə satılıb.

Oxucuların nəzərinə

Tərcümə Mərkəzinin nəşr etdiyi (Xuan Rulfo – “Pedro Paramo”, Matilda Urrutia – “Pablo Nerudayla yaşanan ömür”, “Latın Amerikasının romanı”, “Xilas yolunun yolçuları”, “Bəşəri poeziya”, Ernest Heminqvey – “Qadınsız kişilər”, Akutaqava Rünoske – “Tanrıların istehzası”, Jasmina Mixayloviç – “Xəzər dənizinin sahillərində”, “Serbcə-Azərbaycanca lüğət”, “Sözün Aydını”, Oljas Süleymenov – “Az-Ya”, “Candles (101 vers)” (şeir antologiyası), “Çexovdan Markesə qədər”, “Modianonun seçilmiş əsərləri”, “Boliviya gündəliyi”, “Bizim həyatımız - bir şəhər damlası” “7 pyes”) kitabları şəhərin aşağıdakı kitab mağazalarından əldə edə bilərsiniz.

- Akadem. Kitab mağazası
- Kitab klubu mağazası
- Akademiya Kitab Mərkəzi
- Kitabevim.Az mağazası
- (28 may metrosu ətrafındakı kitab mağazaları)

Ötən ilin ən çox qazanan yazıçıları

Məşhur ingilis yazıçısı vəfat etdi

Ingilis yazıçısı Hovard Marks 70 yaşında dünyasını dəyişib. Rusiya mətbuatının xarici saytlara istinadən yaydığı xəbərə görə, onun ölümünə 2015-ci ildə aşkar olunan xərçəng xəstəliyi səbəb olub.

Qeyd edək ki, vaxtilə narkotik maddə alveri ilə məşğul olduğuna görə 1987-ci ildə ABŞ-da 25 illik həbs cəzasına məhkum edilmiş Hovard Marks cəzasının əsas hissəsini İngiltərədə çəkib. Yeddi ildən sonra – 1994-cü ildə isə onun həbsxanadan buraxılmasına qərar verilib. O, yazıçılıq fəaliyyətinə də bundan sonra başlayıb.

1996-cı ildə qələmə aldığı “Cənab Handcubas” avtobioqrafik əsəri yazıçıya böyük şöhrət gətirib.

2000-ci ilin əvvəllərində Marks, bestsellerə çevrilmiş “Cənab Handcubas” və “Şeytana şəfqət” romanlarının davamını yazıb.

O, 2006-cı ildən yaradıcılığına xatirələrini qələmə almaqla davam edib. Yazıçı mütəmadi olaraq tələbə birliklərində və festivallarda çıxışlar edib.

2015-ci ildə Marksda sağalmaz beyin şişi xəstəliyi aşkarlanmışdı.

Hazırladı: NARINGÜL